

TARTU ÜLIKOOL
AJALOO JA ARHEOLOOGIA INSTITUUT
ÜLDAJALOO OSAKOND

Daina Jüristo

**13. SAJANDI SAKSA VALLUTUSTE KAJASTUSI
LÄTI AJALOOKIRJUTUSES**

Magistritöö

Juhendaja professor Anti Selart

Tartu 2018

SISUKORD

Sissejuhatus (uurimisküsimus, historiograafia).....	3
Periood 1: kuni omariikluse tekkeni.....	7
Rahvusromantismi ajastu kirjutised	7
Sotsiaalradikaliseerumise algus	10
Periood 2: omariiklus 1918–1940	11
Arveds Švābe.....	12
Muinas-Zemgale ja Muinas-Kuramaa apoteoos.....	16
Periood 3: vaadete mitmekesisus 13. sajandi vallutustele 1940ndate lõpust taasiseseisvumiseni	21
Teise maailmasõja lõpus emigreerunud Läti ajaloolaste vaated	21
1950ndad kodu-Lätis	27
Arheoloogide panus ajalookäsitluse kodu-Lätis 1970ndatel	31
Periood 4: uued mõttevoolud 20. sajandi lõpus ja 21. sajandi alguses	35
Kokkuvõte	49
Kasutatud kirjandus.....	51
Summary	56

Sissejuhatus (uurimisküsimus, historiograafia)

Haarates Lätis raamatupoe riulilt esimese ettejuhtuva Läti ajalooramatut, võib suure tõenäosusega avastada, et Läti ajalugu algab 1918. aastaga. Paraku – raamatud kipuvadki olema nimega „Läti ajalugu”, kuigi tegelikult kajastavad ainult Läti Vabariigi ajalugu. Lätis on palju kirjutisi 20. sajandi Läti okupatsioonidest, läti kütipolkudest ning Esimese ja Teise maailmasõja sündmustest. Ka Eesti raamatulettidelt vaatavad vastu esmalt 20. sajandi sõlmpunkte kajastavad teosed, aga ka viis köidet Eesti ajalugu ning teised ajalooteadlaste poolt kirjutatud varajast uusaega ja keskaega kajastavaid teoseid. Miks siis näib keskaega kajastavaid teaduslikke teoseid Lätis vähem olevat kui Eestis? Trafaretne vastus oleks, et kellega assotsieerutakse, kellega tahetakse samastuda, mida tahetakse mäletada, mida tahetakse afišeerida.

Selle uurimistöö eesmärk on kajastada läti ajaloolaste vaateid saksa vallutustele 13. ja 14. sajandi alguses. „13. sajandi saksa vallutus” on historiograafias kasutatav mõiste, mille all mõeldakse eestlaste, lätlaste ja liivlaste alistamist ning ristiusku pööramist ristisõdade käigus 13. sajandil. Vallutajate tugevaim militaarne jõud oli Saksa ordu Liivimaa haru millest ka tuletatud termini nimi ning sellel pole „saksa” kui rahvuse mõistega midagi ühist. Teema on jätkuvalt huvipakkuv. Baltisaksa ajaloolane Reinhard Wittram (1902–1973) on tõdenud, et üks tähelepanuväärsemaid Baltimaade 19. ja 20. sajandi ajaloo eripäradest oli ainulaadne keskaja kohalolu, ja seda mitte ilustatud romantismi, vaid jätkuva võitluse pärusmaana.¹ Paarkümmend aastat pärast Reinhard Wittrami surma lagunes kommunismi impeerium ja Balti riikide rahvad hakkasid uuesti ilmutama huvi ajaloo vastu, sai alguse uus *nation-building*.²

Läti ja Eesti ajalookirjutamises ja ajalookäsitluses on väga palju ühist. Ühine on algus Garlieb Helwig Merkelist (1769–1850), nagu kirjutas Jaan Undusk: „Merkel ... algatas balti

¹ Wittram, Reinhard. Methodologische und geschichtstheoretische Überlegungen zu Problemen der baltischen Geschichtsforschung. Zeitschrift für Ostforschung, 1971, Nr 20, lk 601-640 (siin lk 625)

² Brüggemann, Karsten. Rahvusliku vaenlasekuju demontaažist ehk Carl Schirren kui Eesti iseseisvuse rajaja? Märkusi Jaan Unduski „metahistooriliste žestide” kohta. Tuna, 2002 Nr 3, lk 93-98 (siin lk 94); Smith, Graham. Post-colonialism and Borderland Identities. Nation-building in the Post-Soviet Borderlands. The Politics of National Identities. Cambridge, 1998, lk 1-20 (siin lk 15); Kivimäe, Jüri. Vallutus, kolonisatsioon ja/või kultuuriülekanne. Loetud <https://www.utkk.ee/kirjanduskeskus/yrituded/kirjanduskeskuse-teadusseminarid.html?id=52> 09.05.2018

historiograafias täiesti uut tüüpi ümberkirjutuste traditsiooni. ... Merkelita poleks ei eesti ega läti rahvusliku ajalookirjutuse teke üldse mõeldav.”³ Kuid olid ka mõned erinevused. Johann Gottfried von Herderi mõju, millele ka Undusk on korduvalt viidanud: „Herder ... oli üks neist, kes virgutab ka Baltimail muinaskultuuri poeetilisi rekonstruktsioone ning seega lõppkokkuvõttes tõusva rahvuskultuuri aluste rajamist”,⁴ näib Lätis olevat vahetum kui Eestis. Johann Gottfried von Herderi (1744–1803) tegevus valgustusaja filosoofina ja kirjanduskriitikuna sai alguse Riias Toomkoolis töötades, tema inspiratsiooniallikateks olid läti rahvalaulud⁵ ning selle üle tunnevad lätlased suurt uhkust.

Jaan Undusk oma essees „Ideetud eestlased” asetab lätlased suisa suurrahvaste perre ning viitab tugevale sotsiaaldemokraatlikule suunale Läti poliitikas.⁶ See suurrahvuslus näib liialdusena – lätlased, sarnaselt eestlastele, on olnud väljas oma maa eest, lätlastel on idioomiks saanud väljend „savs stūrīts, savs kaktiņš zemes” – „oma urg, oma nurgake maad”.⁷ Kuid J. Unduski osaliselt kriitilised märkused, näiteks: „mida kõrgemad ideed, seda totaalsem ja räpasem kipub olema sõda”⁸ ajendasid käesolevasse uurimistöösse lisama joonealuseid märkusi, mis otseselt näivad teemast kõrvale kalduvat – need puudutavad ajaloosündmusi või elulooseiku, mis suurel määral mõjutasid ajaloolasi, kes käsitletavaid teoseid kirjutavad. A. Selarti kirjutatu: „Kõik ... erinevad, vastandlikud ja juba oma olemuselt lepitamatud vaateviisid tuginevad ühele ja samale allikmaterjalile,”⁹ tuletab meelde, et kuigi kirjutatud ajalookäsitlused põhinevad ühisel allikamaterjalil, on vaated ja tõlgendused mõjutatud ajaloolaste kaasajast ja isiksusest.

Kuna see uurimistöö on historiograafiast ehk ajalooramatutest ja -artiklitest, siis sissejuhatuses neid eraldi ei loendata. Orduaega ja Vana-Liivimaad on mainitud väga paljudes artiklites, selles töös kajastatakse neid lätikeelseid, mis näivad olevad märgilise tähendusega mitte ainult ajaloolastele, aga ka laiemale lugejaskonnale. See põhjendab ka miks eri

³ Undusk, Jaan. Kolm võimalust kirjutada eestlaste ajalugu. Merkel-Jakobson-Hurt. Keel ja Kirjandus, 1997, Nr 11, lk 721-734 (siin lk 724-725)

⁴ Siin: ibid, lk 727

⁵ Herder, Johann Gottfried. *Stimmen der Völker in Liedern*, 1778

⁶ Undusk, Jaan. Ideetud eestlased. Eesti sõjakirjandust lugedes. Vikerkaar, 2000, Nr 8/9, lk 105-115 (siin lk 110-111)

⁷ Jānis Purapuķe (1864-1902) 1898.a avaldatud novelli pealkirjast

⁸ Undusk, Jaan. Ideetud eestlased. Eesti sõjakirjandust lugedes. Vikerkaar, 2000, Nr 8/9, lk 105-115 (siin lk 112)

⁹ Selart, Anti. Vene ike ja muistne priius. Eesti-Vene suhete historiograafiast. Vikerkaar, 2000, Nr 8/9, lk 98-104 (siin lk 102)

ajajärkude kirjandus ei ole võrdselt kajastatud. Väga paljude arheoloogide, näiteks Eduards Šturmsi (1895–1959), Jānis Graudonise (1913–2005), Jānis Apalsi (1930–2011) uurimistööd peaaesjalikult kajastasid konkreetseid leiandmeid ja jäävad sellest tööst kõrvale. Ka ajaloolaste Benno Ābers (1909–1990), Heinrihs Strods (1925–2012), teoloogide Roberts Emīls Feldmanis (1910–2002) ja Stanislavs Kučinskis S.J. (1913–2008) huvitavad, aga liiga spetsiifilised teosed jäävad kajastamata. Publitsisti Ernesta Blanksi (1894–1972) olen küll maininud viites, kuid tema ja tema biograafi Ādolfs Šilde (1907–1990) vaated läti sotsiaaldemokraatidele, kes suurel määral mõjutasid 1930ndate Läti kultuurmaastiku, vajaksid sügavamalt mõtestamist ja kajastamist.

Läti ajalookirjutuse ajalugu on uurinud LŪ Ajaloo ja filosoofia teaduskonna keskaja õppetooli juhataja professor Ilgvars Misāns (1955–),¹⁰ Aivars Stranga (1954–), Gvido Straube (1959–),¹¹ Ineta Lipša (1970–), Jānis Keruss (1972–), Kaspars Zellise (1972–), Inese Runce (1976–)¹², välislätlastest Andrejs Plakans (1940–)¹³ ning teised. Mõne nimetatud ajaloolase teosed on eranditult historiograafiaalased, mõned on pidanud vajalikuks oma teostele anda tavapärasemast põhjalikumaid ülevaateid eelnevalt kirjutatust. Ilgvars Misānsi 2008. aastal avaldatud artikkel „Me oleme olnud sõdalasrahvas”¹⁴ on seni põhjalikum 13. sajandi vallutusi kajastanud läti ajaloolaste kirjutiste ülevaade.

Mõned selgitused Läti perioodikast. Maailmasõdade vahelisel perioodil kirjutati ajaloost väga palju just ajalehtede ja ajakirjade veergudel. Perioodilised väljaanded olid rahvale lähemal ja nende kaudu oli võimalik oluliselt kiiremini viia sõnumit lugejateni. Teadusliku kirjandusena liigitaksin kolme perioodilist väljaannet: aastatel 1920–1939 ilmunud „Haridusministeeriumi Kuukiri” („Izglītības Ministrijas Mēnešraksts”, edasi tekstis IMM) ning aastatel 1937–1940 ilmunud „Läti Ajaloo Instituudi Ajakiri” („Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls”, edaspidi

¹⁰ Klio Latvijā. Raksti par historiogrāfijas problēmām. Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 2012

¹¹ Mīti Latvijas vēsturē. Red. Zellis, Kaspars. Rīga, LU žurnāla "Latvijas vēsture" fonds, 2006

¹² Lipša I., Runce I., Zellis K., Keruss J.. Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes vēsture padomju laikā: personības, struktūras, idejas (1944–1991). Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 2011

¹³ Plakans, Andrejs. Remaining Loyal: Latvian Historians in Exile 1945–1991. –East and Central European History Writing in Exile 1939–1989. Ed. Zadenska, M., Plakans, A., Lawaty, A., Leiden, Brill Rodopi, 2015, lk 68-92

¹⁴ Misāns, Ilgvars. „Me oleme olnud sõdalasrahvas”: Ida-Läänemere ristisõjad läti historiograafias [„Mēs allaž esam bijuši karotāju tauta”: Austrumbaltijas krusta karu attēlojums latviešu historiogrāfijā] – Klio Latvijā. Raksti par historiogrāfijas problēmām. Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 2012, lk 47-75 (siin 47)

Pealkiri Kārlis Lapiņš teosest „Sūnnimaa mõte. Lätlane ja tema isamaa [Dzimtenes ideja. Latvietis un viņa tēvu zeme] Rīga, A. Gulbis, 1936, lk 123

LVIŽ, taasilmub aastast 1991) ja 1936–1940 „Minevik ja Kunst” („Senatne un Māksla”). Neist viimane kaldus populaarteaduslikku suunda, kuid samas on seal publitseeritud arheoloogiliste väljakaevamiste ülevaated professionaalsete arheoloogide asjakohased kirjutised. Väga palju ajaloo- ja filosoofiateemalisi artikleid leidis ka sama ajastu Läti militaarstruktuuride häälekandjates.

Läti teadusinfosüsteem ei ole nii täiuslik kui Eesti ETIS, mis raskendas bibliograafiliste andmete otsimist ja järelkontrollimist ning mitmete huvitavate teoste leidmist. Siinkohal tahaksin tänada MA Artis Buks – digitaalse ajaloo entsüklopeedia www.vesture.eu autorit, PhD Ineta Lipša Läti Ülikooli Ajalooinstituudist ja Läti Rahvusraamatukogu Letonica osakonna vanemteadurit MA Kristīne Zaļuma, kelle abita see uurimistöö oleks jäänud kirjutamata. International School of Estonia pedagoog Maren Toom aitas tõlkeküsimustega.

Kõik tõlked läti keelest on autori omad kui tekstis pole eraldi teisiti märgitud.

Periood 1: kuni omariikluse tekkeni

Medievist, Saksa ordu mentaliteedi uurija Kaspars Kļaviņš on oma lätlaste ajalugu ja identiteeti mõtestavas essees „Ajaloolised müüdid: tekkest ja tähendusest kaasaegse natsiooni arengus” enne omariiklust olevat aega periodiseerinud järgnevalt: rahvuslikult-usuline ärkamisaeg (vennastekogudused 18. saj), vana-lätlased ehk esimene ärkamisaeg¹⁵ (19. saj algus ja keskpaik), noorlätlaste liikumine (19. saj teine pool), sotsiaalradikaliseerumine ja marksismi etapp (19. saj lõpp ja 20. saj algus).¹⁶

Rahvusromantismi ajastu kirjutised

Vennastekoguduse ajast on pärit Friedrich Bernhard Blaufuži (1697–1756) traktaat „Vanad ja uued lood Liivimaa rahvastest” („Stāsti no tās vecas un jaunas būšanas to Vidzemes ļaužu”). Traktaat on kirjutatud 1753. aastal läti keeles, liigitades selle üheks vanimaks lätikeelseks ajalooramatuks. Aga köidetud nägi teos esimest korda trükivalgust alles 2015. aastal.¹⁷ 18. sajandil levis küll selle käsikiri, kuid ei saavutanud ligilähedaltki seda mõjukust, mida saavutasid Garlieb Merckeli või Gotthard Friedrich Stenderi (1714–1796, tuntud ka nime all Vana Stender) kirjutised. F.B. Blaufuži teos oma vähese kõlapinna tõttu ei kvalifitseeru järgnevate (ajaloolaste) põlvkondade mõjutajaks.

Esimene ärkamisaeg¹⁸ oli ajaliselt ja vaimselt pikem periood, kui seda mainis Kaspars Kļaviņš (kui ta just ei tahtnud eraldi välja tuua Kuramaa kirjandus- ja kunstiühingu egiidi all toimunud

¹⁵ Kogu rahvuslik liikumine kuni „Uus Vool” („Jaunā Strāva”) tekkeni loetakse esimeseks ärkamisajaks.

¹⁶ Dr.hist Kaspars Kļaviņš. Vēsturiskie mīti: izcelsme un nozīme modernas nācijas attīstībā (I). <http://www.lvportals.lv/viedokli.php?id=257835> (Latvijas Vēstnesis, 18.09.2013)

¹⁷ Blaufūss, Frīdrihs Bernhards. Stāsti no tās vecas un jaunas būšanas to Vidzemes ļaužu (1753). Rīga, Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 2015

¹⁸ Lätlased eristavad kolme ärkamisaega (**Atmoda**). Terminit kui niisugust seostatakse ajaloolase Ernests Blanks (1894-1972) 1921. aastal avaldatud teosega „Lätlaste rahvuslik liikumine Riias” („Latviešu tautiskā kustība Rīgā”). E. Blanks kajastab, kuidas Esimese maailma sõja sündmused - 1915.a Saksa okupatsioon Kuramaal, mis ajendas umbes poole elanikkonnast kodunt lahkuma (1905. aasta rahvaloenduse andmetel Kuramaal elas 708 700 inimest ehk lahkusid ca 350 000 elanikku) ning 1917. aasta 5.-11. jaanuari lahingud (Ziemassvētku kaujas; saksa: *Aa-Schlachten*, vene: *Митавская операция*), mille käigus Siberi polkude pagemine maksis läti küttidel kolmandikku koosseisust (langesid 9000 meest), kutsusid esile uut ärkamisaega – „jaanu atmodu”. Prof. Jānis Stradiņš esines 1998. aasta 10. oktoobril toimunud Läti Rahvarinne 10.aastapäeva konverentsis kõnega, kus ta tõdes, et termin „kolmas ärkamisaeg” („trešā atmoda”) on esimest korda öeldud 1988.a. 2. juunil toimunud Läti Kirjanike liidu täiskogul. Oma kõnes prof. Stradiņš ka tuletab kuulajatele meelde

üldrahvalikku haridustegevust) – see hõlmas pea tervet 19. sajandit. See on periood, kus noorlätlastest publitsistid Krišjānis Barons,¹⁹ Juris Alunāns, Auseklis, Andrejs Pumpurs löid rea Garlieb Merkelist ja Johann Gotfried Herderist inspireeritud teoseid, mis mõjutavad lätlasi tänapäevani. Läti kirjanduskriitik ja kultuuriloolane Teodors Zeiferts (1865–1929) kirjutas: „Ärkamisajal kujundati muinaslätlasi neis värvides, mida oli valmis seganud Garlieb Merkel.”²⁰

Juris Alunāns (1832–1864) avaldas ligikaudu 150 harivat artiklit rahvamajanduse teemadel, 1856. aastal esimese lätikeelse (mugandatud muude rahvaste algupärandist) luulekogu „Laulukesed, läti keelde tõlgituna” („Dziesmiņas, latviešu valodai pārtulkotas”) ning 1858. aastal ajalehes „Kodukūlaline” järjejutuna artikli „Leedulased” („Leiši”).²¹ Tegemist oli väga diplomaatilise ning samas ka kahemõttelise teosega. Autor alustas artiklit meeldetuletusega, et „1857. aasta kolmandas numbris said lugejad jälgida ristisõdalaste vapraid lahinguid Jeruusalemmas, kui samasuguseid lahinguid olevat ju pidanud ka läti vennasrahvas – leedulased”.²² Ning järgnes põnev, kaasakiskuv ja intrigeeriv järjejutt muistsetest leedulastest, kelle valitsejad olid Vene valitsejatega tihedas sugulus- ja hõimusuhtes, ja kes vapralt ja ennastsalgavalt sõdisid ordurüütlitega, keda artiklis kordagi nimepidi ei nimetata. Ja kui jõudu parasjagu vajaka jäi, siis kindlasti jätkus vapratel leedulastel oidu ja kavalust samu ordurüütleid oma huvides ära kasutada. Autor kiitis ka õigel ajal appi ruttavaid vene vägesid, kuid samas sarjas nende saamahimu ja reeturlikkust. Ühtlasi tuletas meelde, et need vaprad sõdalased olid ikka väga lähedased lätlaste sugulus- ja naaberrahvas.²³

1888. aastal avaldas luuletaja Andrejs Pumpurs (1841–1902) (kunst-) eepose „Karutapja” („Lāčplēsis”). Eepos on tugevalt mõjutatud Merkeli saagast „Wannem Ymanta – Eine lettische Sage”, milles üleidealiseeritud muinaslāti kangelastele olid vastandatud tigidad ja õelad ristisõdalased – „põrgu sünnitised, rästikusugu, rautatud kollid, kes ussi kavalusega

esimese kahe „Atmoda” ajapiire: esimene - Aleksander II reformiajastu, teine – Esimese maailmasõja ajal. Kõne on publitseeritud ajalehes/portaalis „Latvijas Vēstnesis” [13.10.1998., Nr. 291/292 \(1352/1353\)](#)

¹⁹ Krišjānis Barons (1835-1923) küll ei avaldanud ühtegi ajaloo teemalist artiklit, kuid historiograafias tihti viidatakse tema elutööle - 217 996 kogutud ja süstematiseeritud läti rahvalauludele (dainadele).

²⁰ Zeiferts, Teodors. Latviešu rakstniecības vēsture I-III. Rīga, A. Gulbis, 1927-1934 (siin I, 1927, lk 331)

²¹ Mājas Viesis. 1858.: 23.06.1858., Nr 25, lk 196-199; 07.07.1858. Nr 27, lk 211-214; 21.07.1858. Nr 29, lk 228-230; 04.08.1858. Nr 31, lk 246-247; 18.08.1858. Nr 33, lk 262-264 ja 25.08.1858. Nr 34, lk 267-269. Ajaleht „Kodu Kūlaline” („Mājas Viesis” ehk „*Mājas Viesis*”) ilmus aastatel 1856-1910.

²² Mājas Viesis. 1858.: 23.06.1858., Nr 25, lk 196-199, (siin lk 196).

²³ Vt. viide nr 21

„korruga poevad ja surmavad”²⁴. Oma teoses „Läti kirjanduse ajalugu” osutas Teodors Zeiferts, et ei ole vähimatki alust pidada „Karutapjat” rahvuseeposeks ega võrrelda seda soome „Kalevalaga” või eesti „Kalevipojaga”, sest soome ja eesti eeposte jaoks oli rahvaluulet oluliselt enam kogutud: „Soome literaat Lönnrot koostas rahvuseepost „Kalevala” soome rahvaluulest (runodest), ning esiti, poolikuna, see ilmus 1835. aastal ja pea kaks korda mahukamana ilmus 1849. aastal, koosnedes 50 runost ja pea 23 000 värssist. Ainult mõned värssid on koostaja poolt kirjutatud. Eesti literaat Kreutzwald koostas eesti rahvuseepost „Kalevipoeg” eesti rahvaluulest ... ning 19 000 värssist on 7600 originaalset, rahvasuust üleskirjutatud teksti. Osad on värssideks vormindatud Kalevi muistendid. Ka see annab piisavat alust seda teost pidada rahvuseeposeks. Pumpursi „Karutapjal” sellist alust pole.”²⁵ „„Karutapjas” on originaalsed vaid paar värssi ning kahe ajaloolise isiku – vend Teoderichi ja vanem Kaupo nimed.”²⁶ Andrejs Pumpursi eeposest tulenevalt on nii Karutapja kui ka tema igavese vastase Musta Rüütli tegelastest saanud idioomid, metakujundid.

Jānis Krodznieks (õieti Krüger, 1851–1924), esimene läti rahvusest professionaalne ajaloolane, avaldas oma elu jooksul ca 60 teaduslikku tööd, 1920. aastal ka Läti ajalooramatu.²⁷ Kristi Kukk (1979–) oma väitekirjas „Väikerahvuste ajalookäsitluste genees ja narratiivid: Eesti võrdluses teiste Põhjala ja Baltikumi mittedominantsete rahvustega 19. sajandist kuni Teise maailmasõjani” viitab J. Krodznieksile kui läti Jakob Hurdale (1839–1907)²⁸ ja toonitab, et just J. Krodznieks esimesena oma teoses „Balti ajaloo”²⁹ kirjutas lätlaste kui rahva ajalugu.

²⁴ Merķelis, Garlībs. Vanems Imanta. Senlatvju teika. Waverly, Latvju Grāmata, 1971

²⁵ Zeiferts, Teodors. Latviešu rakstniecības vēsture I-III. Rīga, A. Gulbis, 1927-1934, siin II, 1930, lk 240.

²⁶ Ibid, lk 238.

²⁷ Krodznieks, Jānis. Latwijas vēsture. Rīga, A. Gulbis apgādībā, 1920

²⁸ Väikerahvuste ajalookäsitluste genees ja narratiivid: Eesti võrdluses teiste Põhjala ja Baltikumi mittedominantsete rahvustega 19. sajandist kuni Teise maailmasõjani. Tartu, Tartu Ülikooli kirjastus, 2013, lk 42

²⁹ Krodznieks, Jānis. Is Baltijas vēstures. Rīga, Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmātu nod., 1912-1914

Sotsiaalradikaliseerumise algus

Kārlis Landers (1883–1937), läti rahvusest professionaalne ajaloolane ja revolutsionäär, kirjutas oma elu jooksul ainult ühe ajalooramatu – „Lāti ajalugu: kultuurajalooline ülevaade” („Latvijas wehsture: kultur-wehsturiski apzerejumi”), mis ilmus esimest korda Peterburis 1908–1909, teist korda 1922 Moskvast, autori poolt ümbertöödeldud kujul. Ka selles teoses oli Saksa ordu kajastav aeg baltisaksa autorite teostest kompileeritud tekst, mõningate poliitiliste parandusega: Liivimaa allutamist nähakse kui totaalset anastamissõda ja koloniseerimist, kus kohalikest elanikest said vallutajate orjad ja nad jäid jäädavalt ilma võimalusest moodustada oma riik,³⁰ kuigi teose alguspeatükis oli K. Landers suhtunud samade hõimude arengutasemesse üleolevalt.³¹ Teos (õigupoolest kolm eraldi trükist, kokku ca 800 lk) on mahukas, kuid selle lugemist hõlbustavad teksti kõrvaltulbas äratoodud märksõnad. K. Landers ei leia kajastamist T. Zeiferti muidu detailses Läti kirjandusajaloos – kas tegu oli poliitiliste kaalutlustega,³² või T. Zeiferts pidas seda teost juba teaduslikuks kirjanduseks.

³⁰ Landers, Kārlis. Latvijas wehsture. Maskava, Krievijas Komunistiskās Partijas C.K. Latsekcija, 1922, lk 26

³¹ Ibid, lk 7, 14.

³² Kārlis Landers pole oma sotsiaaldemokraatlikud vaated teksti pikkinud, ta manifesteerib neid III raamatu lõpus kahe eraldi artikliga – „Rahvalik liikumine ja rahvalikud püüdlused Läti kirjanduses ja ühiskondlikus elus 19.sj teisel poolel” („Tautiskā strāva un tautiskie centieni latviešu literatūrā un sabiedriskajā dzīvē XIX gs otrā pusē”) ja „Lühike ülevaade Läti sotsiaalmajanduse arengukäigust 19.sj lõpus” („Īss pārskats par Latvijas sociālekonomijas attīstības gaitu XIX gs beigās”).

Periood 2: omariiklus 1918–1940

Alfrēds Bīlmanis (1887–1948) läti ühiskonnategelane, publitsist ja diplomaat avaldas 1925. aasta „Haridusministeeriumi Kuukirjas” artikli „Kādai jābūt Latvijas vēstures zinātnei” – „Milline peab olema Läti ajalooteadus”.³³ Vaevalt, et Bīlmanisist saab pidada läti rahvusliku ajalookirjutamise rajaleidjaks, küll aga kajastab tema artikkel seda, mis parasjagu oli noore riigi haritlaskonna meelel – läti autorite tööd olid kas kompilatiivsed või ajale jalgu jäänud ning nõudlikum lugeja, eriti mittelätlastest lugeja, oli ikka sunnitud uurima baltisaksa ajaloolaste kirjutisi. Läti senised autorid võttis A. Bīlmanis kokku ühe-kahe lausega – K. Landersi ja J. Krodznieksi kirjutised olid vananenud. Noortest ajaloolastest oli mainitud kultuuriajaloost kirjutanud Arveds Švābe, kelle töö oleks vajanud parendamist, ja Ernests Brastiņš, kes kirjutab üksikasjalikult linnamägedest.³⁴ Artiklis koorusid vaimsed ja praktilised juhtnöörid ja soovitused järgmiseks 15 aastaks: „tuli panustada kodumaa arheoloogiasse, organiseerida ekspeditsioone kõikvõimalikesse raamatukogudesse, kust oleks võinud veel leida seniavastamata kirjalikke allikaid lätlaste minevikust, aga ennekõike „õppida lugema”, sest olemasolevaidki allikaid olevat baltisakslased tõlgendanud oma vaatepunktist, mis ei pruukinud õiged olla. Baltisakslased olla ka väga pealiskaudselt suhtunud antiikautorite teostesse, mis ometigi pidavat sisaldama mitmeid viiteid Läti kuulsusrikkale minevikule.”³⁵ Ning A. Bīlmanis annab päris täpseid toona ehk tõsiseltvõetavaid „juhiseid” selle kohta, mida noored ajaloolased kas siis Läti Henriku kroonikast või väljakaevamistel võiksid leida, näiteks kinnitusi muistsete heal järjel olevate linnade, losside ja maanteed olemasolule, tõendusid muinaslāti hõimude hästiorganiseeritud poliitilisest elust, rahvusvahelise diplomaatia saavutustest, vanu dünastiaid, Riia liivlaste ja Zemgale sadamaid. A. Bīlmanis nägi vaimusilmas kogumikku, kus ajalooüliõpilased oleksid igäüks kirjutanud ühe muistse läti kuninga, näiteks Vesthardi (ka Viesturs, Viesthardus, Vesthardus, Vestardus, Vesters) biograafiat või käsitlenud mõnda eelpool mainitud teemadest. Artikli lõpus kirjutab A. Bīlmanis, et läti rahva ajalugu ei tohiks käsitleda eraldiseisvalt Läti maa ajaloost, sest näiteks

³³ Bīlmanis, Alfrēds. „Kādai jābūt Latvijas vēstures zinātnei.” Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 1925, Nr 4, lk 369-374

³⁴ Ibid, lk 369

³⁵ Ibid, lk 371

seesama ordu ajalugu on osa läti rahva ajaloo ja need ei ole eraldi käsitletavat; ning veelkord kutsus üles asutama Läti Ajaloo instituuti.³⁶

Läti ajalookirjutamine hakkabki 1920–1930ndatel arenema enam-vähem selles suunas, mida A. Bīlmanis ette kirjutanud – tõsi, ühe suure erandiga – läti rahva ajalugu hakatakse kirjutama eraldi Lätimaa ajaloo.

Noortest ajaloolastest mainis A. Bīlmanis kahte – Arveds Švābet ja Ernests Brastiņšit.

Ernests Brastiņš (1892–1942) oli vaieldamatult üks produktiivsemaid Läti linnamägede või õigemini muistsete asulakohtade uurija. Aga teda ei tohiks nimetada ajaloolaseks ega ka arheoloogiks – ta oli rohkem koduloo- ja folklooriuurija, maaliija, kunstiajaloolane ja publitsist. Läti ajalukku on ta läinud kui läti neo-paganliku liikumise Dievturi (Jumala Austajad) looja. Ta oli tüüpiline prerafaelliitliku liikumise esindaja, kuigi tema ise oli ja tema jälgijad on veendumuses, et ta „taaselustas” täiesti ainulaadset läti muinasusku.

Arveds Švābe

Teine A. Bīlmanise poolt nimetatud ajaloolane Arveds Švābe (1888–1959) omab väga erilist kohta läti historiograafias ja väärib eraldi mõtestamist: selleks kohustavad tema arvukad artiklid Läti keskaja teemadel, vastutavad ametid nii Läti Ajalooinstituudis kui ka Läti Ülikoolis ja tema ühiskondlik-poliitiline tegevus. Üks tema kaasaegsetest biograafidest, sotsioloog ja ajaloolane Agita Misāne (1965–) kirjutab: „A. Švābe tähtsust rahvusliku ajalookirjutamise traditsiooni väljakujundamises ... on raske ülehinnata. Saab vaidlustada tema lähenemist Läti ajaloole lätlase vaatenurgast, tema konkreetseid järeldusi õigus- või agraarajaloo valdkonnas, aga neid ei saa ignoreerida.”³⁷ Teine kaasaegne A. Švābe biograaf õigusajaloo professor Jānis Lazdiņš (1966–) ei leia midagi, mida võiks A. Švābe juures kritiseerida ja viitab temale eranditult superlatiivis.³⁸ A. Švābe veendumus oli, et kõige parem lähenemine ajaloo uurimisele ja ajalookirjutamisele on suund rahvus-, mitte

³⁶ Ibid, lk 370-374

³⁷ Misāne, Agita. Daudzskaldnis. Par latviešu literātu un vēsturnieku Arvedu Švābi. Domuzīme, 8. janvāris 2016

³⁸ Lazdiņš, Jānis. Profesors Arveds Švābe: literāts, tiesībnieks, vēsturnieks vai politiķis. Jurista Vārds, Nr 49 (1003) (11/ 2017), lk 22-33.

Ajakiri „Õigusteadlase Sõna” [„Jurista Vārds”] on Läti Vabariigi ametliku häälekandja „Latvijas Vēstnesis” lisa.

territoriaalajaloole.³⁹ See oli muutunud ka ametlikuks, institutsionaalselt (eriti pärast 1934. aasta riigipööret) toetatud ajalookirjutamise interpretatsiooniks, mille eest nii A. Švābe kui ka Läti Ajalooinstituudi asejuhataja koos haridusministri August Tentelisega (1876–1942) olid otseselt vastutavad. A. Švābe akadeemilise karjääri tippsaavutusteks olidki asedirektori amet 1936. aastal asutatud Läti Ajalooinstituudis ning Läti ajaloo professori ameti Ülikoolis. Formaalselt oli ta siiski õigusteaduste doktor – kõik tema akadeemilised kraadid olid kaitstud Läti Ülikooli õigusteaduskonnas, ka 1932. aastal väitekirjaga „Liivimaa vanimad lääniõigused” („Livonijas senākās bruņinieku tiesības”). Väitekirja eesmärk oli olemasoleva allikmaterjaliga tõestada ja lahti seletada, kuidas aja jooksul läti rahvas oma maast ilma jäi. A. Švābe väitekirja õigustas kaudselt Läti Vabariigi läbi viidud jäika null-kompensatsiooniga maareformi. Veel enne dissertatsiooni kirjutamist, Läti esimese riigikogu (Satversmes sapulce) sotsiaaldemokraatliku erakonna saadikuna, valmistas A. Švābe ette sotsiaaldemokraatide pöördelise kõne 1922. aasta 7. juuli istungiks, kus katkestamatult ja järjepanu viis ja pool tundi süüdistati paruneid – „musti rüütleid”, ajaloo kõiges ülekohtus ja nõuti selle heastamist.⁴⁰

Mõistmaks A. Švābe ambivalentset pärandit, tasub lugeda Leonid Arbusow noorema kriitikat teosele, millele A. Bīlmanis viitas kui „parendamist vajavale” – „Läti kultuuriajalugu”.⁴¹ L. Arbusow noorem alustab oma retsensiooni⁴² kiidusõnadega, et „kasutatud olevat rikkalik ja mitmekülgne allikmaterjal alates kroonikatest ja rahvalauludest kuni rootsi katastrofeni, ning sellesarnast raamatut pole veel läti kirjanduses olnud.”⁴³ Sellega kiitused piirdusid ja edasi tõi L. Arbusow noorem välja terve rea puudusi, mida ta kokkuvõtlikult sõnastas kui et „raamat ei vasta ajalooteaduse ja meetodite nõudmistele”.⁴⁴ Esiteks, osutades kronoloogiliste piiride

³⁹ Siin haakub Hans Kruusi (1891-1976) 1930. aastal ilmunud artikliga “Ärkamisaja pärandus Eesti ajaloo uurimisele”. Kruus sõnastab viitega ärkamisajale Eesti ajaloo uurimise “kolm kategoorilist imperatiivi”: “1. Kodumaa mineviku tundmaõppimisel peab keskmes seisma eesti rahva ajalugu. 2. Kodumaa ajaloo senine käsitus tuleb ümber hinnata eesti rahva minevikuorientatsioonis. 3. Kodumaa ajalugu peab olema rahvale kasvatajaks.” Vt: H. Kruus, Eesti küsimus. Koost T. Karjahärm, H. Runnel. Tartu, 2005, lk. 122–133

⁴⁰ Stranga, Aivars. Divdesmitais, ekstrēmisma gadsimts. - Spekke, Arnolds. Latvijas vēsture. Rīga, Jumava, 2008, lk 361-373 (siin lk 364)

⁴¹ Schwabe, A. Latvju kulturas wehsture, Rīga, Kultūras Balss, 1921-1922

⁴² Arbuzovs, Leonids jaunākais. Arveda Švābes Latvju kulturas vēsture. - Latvju Grāmata, 1924, Nr 1, lk 9-15 ja Arbuzovs, Leonids jaunākais. Arveda Švābes Latvju kulturas vēsture. - Latvju Grāmata, 1924, Nr 2, lk 122-131

⁴³ Arbuzovs, Leonids jaunākais. Arveda Švābes Latvju kulturas vēsture. - Latvju Grāmata, 1924, Nr 1, lk 9-15 (siin lk 9)

⁴⁴ Ibid, lk 9

kustutamisele, kasutas Švābe uuema aja allikaid vanema aja tingimuste iseloomustamiseks. Arbusow tõdes, et aegajalt on see vältimatu, eriti kui selleks sunnib materjalide puudus, kuid ometi manitses jääma „mõningatesse piiridesse ja kasutama meetodit, mis välistaks vääritimõistmist ja liialdusi” ning ta tõi kaks näidet, kus Švābe oma teose 223. ja järgnevatel lehekülgedel kirjutas juba 13. sajandil eksisteerinud „kasvandike instituudist”, kuigi kõige varajasemad allikad pärinevad 18. sajandist, ning 31. leheküljel kirjutas maaharimisest keskajal tuues näiteid 1690. aasta rootsi katastrist. L. Arbusow jätkas tõdemusega, et „kronoloogilisi hüppeid” oli võimatu üles lugeda, kuna neid esines nii palju ning osutas ka, et lugeja saab tegelikult ülevaate keskaja või Rootsiaja olukorrast, kuigi Švābe enda arvates olevat ta kirjeldanud muinaslätlaste olukorda.⁴⁵ Teiseks, kasutades võrdlevat meetodit, kandis Švābe muinaslätlastele üle germaanlaste ja venelaste õigusmõisteid, ja eksitas lugejaid erinevate rahvaste ja mõistetega. L. Arbusow tõi näiteks „maleva, sõpruskonna” mõiste, kus Švābe esmalt seletab sõna etümoloogiat, siis järgnevalt kirjutab lauseid abikaasade, kaaslaste lastest, palgatud kodakondsetest, (pruudi-) hõimlastest, vene ja Lääne-Euroopa sõjamalevatest (*дружина*), vene bojaaridest ja nende seisustest, Balti läänimeestest – ja seejärel räägib „muinaslätlaste malevatest ja maleva pealiku seisusest”, pidades juba ainuüksi eelpool kirjutatud lauseid selle mõiste tõestuseks. Ja Arbusow viitas, et siit hakkab ilmnema „tõestamata hüpoteesi faktiks lugemine ja selle edasine kasutamine järgnevate hüpoteeside aluseks”.⁴⁶ Kolmandaks, Švābe kasutavad allikate, kroonikate ja läti rahvalaulude (dainade) tõlkeid liiga iseteadvalt ja omistab neile rohkem, kui seal leida on.⁴⁷

Leonid Arbusow noorem viitas oma retsensiooni jätkuvalt A. Švābe ajalistele, dialektilistele ja loogika vigadele. Analoogilisi retsensioone oleks võinud kirjutada kõikide A. Švābe ajalooteemaliste artiklite kohta, aga A. Švābe luges Uldis Ģērmanise poolt kirjutatud teenitud kriitikat alles emigratsioonis (vt lk 24).

Arveds Švābe avaldas terve rea muinasläti hõimudele ja vallutajatele pühendatud artikleid ja trükiseid. A. Švābe kirjastiil aastatega eriti ei muutunud ning tema kolme muinasmaakonda puudutavad artiklid⁴⁸ olid oma olemuselt sarnased 1921–1922. aastatel ilmunud teosele „Läti

⁴⁵ Ibid, lk 9

⁴⁶ Ibid, lk 9-10.

⁴⁷ Ibid, lk 10.

⁴⁸ Tālava. Sējējs, 1936, Nr 2, lk 135-141; Jersikas karaļvalsts. Senatne un Māksla, 1936, Nr 1, lk 5-32; Senā Kursa. Straumes un avoti. I. Rīga: A.Gulbis, 1938.

kultuuriajalugu”. Liikumine ajaskaalas oli hüppeline ning jätkus „tõestamata hüpoteesi faktiks lugemine ja selle edasine kasutamine järgnevate hüpoteeside aluseks”,⁴⁹ kuid mitte nii ekstreemselt kui „Kultuuriajaloo”. Näiteks artiklis „Tālava” kirjutab A. Švābe: „Me saame järeldada, millisel määral oli Läti Hendrik „pimedusega löödud” sellest, et ta kordagi ei käsitle lätlaste sõjalippu ega sõjaväe jaotust ja relvastust ega läti losside sisustust.”⁵⁰

„Muistse Läti allikad”⁵¹ olid kavandatud kui läti keelde tõlgitud „Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch”.

Arveds Švābe teatmikus „Läti ajalugu” (esimest korda ilmunud 1925, korduvalt täiendatud; viimati ilmunud 1991) on ajaskaalat paremini jälgitud, teos ise pole nii emotsionaalne kui tema artiklid ja autor on leidnud isegi Saksa ordu ajastus midagi positiivset: „Poleks olnud saksa härrasid, oleksid esivanemad sulandunud venelastesse või leedulastesse”.⁵²

Arveds Švābe, poliitikuna ja Läti Ülikooli Läti ajaloo professorina, oli aksiomaatiline ametkondlikult tunnustatud autoriteet. Tema vastutust oma kirjutiste eest ei tohiks käsitleda pelgalt kui autori vastutust – oma lugejate jaoks esindas ta Läti Vabariiki. Oma kirjutistega moonutas ta lugejate arusaama ajaloost, ja kas teadlikult või teadmata lasi tekkida täiesti või osaliselt pseudoteaduslikul ajalookirjutamisel. Hiilgav näide sellest oli 1936. aastal avaldatud Žanis Karlsoni (1899–1976) teos „Ordu ajastu Lätis” („Ordeņa laikmets Latvijā”). Pea ainus autor, kellele Karlsonis tekstis viitas, oli A. Švābe. Teoses olid kohati välja toodud A. Švābe artiklite nimed, kohati lihtsalt viidatud professor A. Švābele. Ilmselt ilmus teos 1936. aasta lõpus, sest Jersika ja Tālava maid puudutavad tekstid näivad kompileeritud A. Švābe sama aasta alguses ajakirjanduses ilmunutest (vt viide 48). A. Švābe artiklites tõestamata hüpoteesidest olid Karlsoni teoses saanud tõestatud faktid. Kui mitte arvestada A. Švābest inspireeritud absurdsusi, näiteks: „kohalik vaimne ja majandusareng olid nii kõrged (kolmevälja põllumajandus, talivili) et sakslased ei saanud midagi uut siia tuua”⁵³ või „kuskil ei ole kirjas, et enne sakslaste tulekut muinasläti või isegi muinasbalti hõimudel polnud ühtset

⁴⁹ Vt lk 13-14

⁵⁰ Tālava. Sējējs, 1936, Nr 2, lk 135-141 (siin lk 136)

⁵¹ Senās Latvijas vēstures avoti, 1. burtnīca. Red. Švābe, A. Latvijas vēstures institūta apgādiens, 1937; Senās Latvijas vēstures avoti. 2. burtnīca. Red. Švābe, A. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgādiens, 1940

⁵² Švābe, Arveds. Latvijas vēsture. Rīga, Avots, 1990, lk 104

⁵³ Karlsonis, Žanis. Ordeņa laikmets Latvijā. Rīga: Valters un Rapa, 1936, lk 8

riiklikku moodustist, mis sakslaste tulekuks oli parasjagu lagunenu⁵⁴, on tegu adekvaatse Läti poliitilise ajalooramatuga, kus autor, ja ühes temaga lätlased, ei käsitle antud ajalooperioodi kui osa oma ajaloost, vaid vaatlevad seda kõrvalseisja pilguga.

Arveds Švābe panus näib võrdväärne Garlieb Helwig Merkeli panusega – sama emotsionaalne ja sama äärmuslik. Tsiteerides Jaan Unduskit: „Merkel lõi pinna ajaloolise tõe suhtelisusele, alternatiivsele ajaloole. Ajalugu oli äkki muutunud interpretatsiooni küsimuseks.”⁵⁵

Muinas-Zemgale ja Muinas-Kuramaa apoteoos

Merkeli alustatud uus vaade ajaloole ning ajaloo interpreteerimisele, A. Bīlmanise⁵⁶ formuleeritud soovitusel ja Kārlis Ulmanise (Läti Vabariigi peaminister aastatel 1921, 1925–1926, 1931, 1934–1940, aastatel 1936–1940 ka Läti Vabariigi president, eluaastad 1877–1942) isiklik huvi ajaloo vastu on märksõnad, mis võiksid aidata mõista 1930ndate Muinas-Zemgale ja Kuramaa fenomeni. Kuigi Böömimaa tšehhide Václav Hanka (1791–1861) ja Josef Linda (1789/1792–1834) saaga jäi sajand varasemasse aega, võib tõmmata hämmastava paralleeli Muinas-Zemgale ja Kuramaa ajalookäsitlusega 1930ndatel. Lätlased küll ei hakanud looma uusi keskaegseid pärgamente nagu nimetatud tšehhi härrad, kuid läti rahva usk kõigesse, mis 1930ndatel kirjutati, on võrreldav tšehhide usuga V. Hanka ja J. Linda loomingusse.⁵⁷ Tugev sarnasus on selles, et loodi midagi, millesse väga taheti uskuda, kuid millel dokumenteeritud ajaloo on ühised vaid faktorid. Sisuliselt loodi alternatiivajalugu. A. Bīlmanise ettepanek oli küll Vesthardi kui kangelaskuju esile tõsta,⁵⁸ kuid on ka arusaadav valik Nameisis (ka Nameise, Nameyxe, Namejs, Nameiti, Nameiķis) kasuks. Nameisis kaob kroonikatest kui elav kangelane. On teada, et ta lahkus Leetu, kuid kuna tema edasine saatus jäi ja jääb teadmata, jääb ta igavesti elama ja sellega on ta tänuväärt materjaliks kirjanike

⁵⁴ Ibid, lk 9

⁵⁵ Undusk, Jaan. Kolm võimalust kirjutada eestlaste ajalugu. Merkel-Jakobson-Hurt. Keel ja Kirjandus, 1997, Nr 11, lk 721-734 (siin lk 729)

⁵⁶ Vt lk 11-12

⁵⁷ Vt ka: Šmahel, František. „Old Czechs Were Hefty Heroes”: the Construction and Reconstruction of Czech National History in its Relationship to the „Great” Medieval Past. -The Uses of the Middle Ages in Modern European States. Volume VIII. History, Nationhood and the Search for Origins. Ed. Evans, R.J.W., Marchal, Guy P.. London, Palgrave and Macmillian, 2011, lk 245-258 (siin lk 245-249)

⁵⁸ Vt lk 11

fantaasiale. Ka Zemgale rahva eksiil Leetu 1290. aastal oli eepiline sündmus, mis inspireeris ja jääb inspireerima nii ajaloolasi kui kunstnikke.

Muinas-Zemgale müüt oli hoolikalt kavandatud 1930ndate poliittehnoogide poolt. Professor Ilgvars Butulis (1948–) annab oma artiklis „Zemgale K. Ulmanise autoritaarses ideoloogias (1934–1940)”⁵⁹ kokkuvõtliku ülevaate Kārlis Ulmanise ajastule ning loendab ideoloogilisi eesmärke järgmiselt:

- Zemgalet näidati kui Muinas-Läti keskust, Läti ühendajat. Teda näidati kui Läti riigi prototüüpi juba muinasajal, luues illusoorset ettekujutust, et Zemgale oligi suursugune Muinas-Läti riik ning sama illusoorset ettekujutust, et see oleks justkui andnud aluse rääkida Läti riigi iidsest põlisusest;
- muinas-zemgalite lahinguid kirjeldati kui mõtestatud liikumist Läti riigi kujundamiseks eesotsas zemgalite liidritega.
- Muistseid zemgaleid kujutati kui näidislätlase etalone – järeleandmatuid vabadusvõitlejaid, võitmatuid sõdalasi, uhkeid, asjalikke, majanduslikult võimekaid. Kuna Kārlis Ulmanis oli ise sündinud Zemgales, siis arusaadavalt kujutati teda oma aja näidislätlasena;
- kirjeldades muistsete zemgalite juhte, avaldati ühtlasi kiitust autoritaarsele võimule ning kujutati illusoorse, olematu läti monarhismi traditsiooni ja loodi pseudoajalooline müüt kolmest zemgali juhust – muistsest Nameisisest, Kuramaa ja Zemgale hertsogiriigi valitsejast hertsog Jakobist ja kogu varasema Zemgale ja Läti „ajaloo kroonist” – Kārlis Ulmanisest.⁶⁰

Muinas-Zemgale ja Kuramaa müüdi kujundajateks olid kaks kirjanikku, kes tegid oma tööd „ebateaduslikult, lähtumata ajaloost ja kallutatult, see-eest aga tugeva veendumusega, kirglikult ja uskumatult särava kirjandusliku andega”.⁶¹ Nende kahe kirjaniku – E. Virza ja A. Grīnsi – teosed on kujundanud mitme põlvkonna lätlaste arusaama ajaloost.

Nameisise kultuse algataja oli Edvarts Virza (õigemini Jēkabs Eduards Liekna, 1883–1940), seda oma 1925. aastal avaldatud poemiga „Kuningas Nameitis” („Karalis Nameitis”).

⁵⁹ Zemgale K. Ulmaņa autoritārajā ideoloģijā. - Ģ. Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejs. Raksti, III. Jelgava. 2007, lk 75–78

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid.

Edvarts Virza oli poeet⁶², kauaaegne Aleksandrs Grīnsi kolleeg „Lāti Sōduri” („Latvijas Kareivis”)⁶³ toimetuses, Kārlis Ulmanise lähedane sõber, üks Lāti 1930ndate peaideoloog. E. Virza vihkas parlamentarismi ja demokraatiat, eriti kui see väljendas ennast väikeparteide näol. Ta oli idealist, kes ei kannatanud mingeid poliitilisi arutelusid – ta nägi neis rahva aja raiskamist ning pooldas veendunult ainuvalitsemise sisseseadmist.⁶⁴

Aleksandrs Grīns (õigemini Jēkabs Grīns, 1895–1941) oli elukutseline sõjaväelane, ajakirjanik, ajalooteemaliste romaanide autor. Ta oli mitmeid aastaid ajalehe „Lāti Sōdur” kaastöötaja, avaldades artikleid ka teistes perioodilistes väljaannetes, lisaks kirjutas kümme ajaloo teemalist romaani ning ajalooõpikuid.

Aleksandrs Grīnsi 1933.–1934. aastatel ilmunud kaheosaline romaan „Hingede tuisk” („Dvēseļu putenis”) kirjeldas lāti noormehe saatust Esimeses maailmasõjas ja selle jätkusõdades. Lāti tavalugeja jaoks on see mitteametlik Vabadussõja ajalugu, lātlaste jaoks romaan „Hingede tuisk” on võrreldav Albert Kivikase romaaniga „Nimed marmortahvil”.

Sama erakordselt emotsionaalsed ja värviküllased on ka tema teised kaheksa romaani, nende hulgas see, millest lāti lugeja näib ammutavat oma teadmisi Muinas-Zemgale võitlustest Saksa orduga – 1928.–1931. aastal kirjutatud ja 1931. aastal ilmunud romaan „Nameisise sõrmus” („Nameja gredzens”). Selle teosega jõudis Nameisise kultus apoteoosi. Paradoksaalne on fakt, et romaani tegevus ei toimu isegi 13. sajandil, vaid 17. sajandi algusaastatel, ehk kogu vaade Nameisise ajastule on retrospektiivne.

Romaan taasavaldatakse 1989. aastal. Eessõnas Ingrīda Kiršentāle⁶⁵ tutvustab lāti lugejatele A Grīnsi loomingut ja dramaatilist elukäiku – nõukogude Lātis ei tulnud kõne alla ei tema teoste ega nime mainimine. I. Kiršentāle pöörab ka lugejate tähelepanu romaani erakordsele saatusele Lāti ajaloos: „Kuidas oli sealt romaanist võimalik välja lugeda, et Ulmanis oli

⁶² Edvarts Virza populaarsemaks teoseks on jäänud 1933. aastal avaldatud pastoraalne proosapoeem „Straumēni: vecā Zemgales māja gada gaitās: poēma” (e.k. "Taevaredel: aasta vanas Sēmgale talus", tõlkinud Mart Pukits, Tartu, Noor-Eesti, 1938, 2. trükk Tallinn, Eesti Raamat, 1992)

⁶³ Lāti Relvajõudude peastaabi ajaleht., ilmus 6 korda nädalas aastatel 1920-1940.

⁶⁴ Kasutatud Anna Žīgure artikli „Par Virzu un Ulmani” („Virzast ja Ulmanisest”) materjale. Artikkel avaldatud veebi-ajakirjas „Jaunā Gaita” nr 232, märts 2003. http://jaunagaita.net/jg232/JG232_Zigure.htm

Diplomaat, kirjanik ja tõlkija Anna Žīgure (1948-) on Edvarts Virza tütre tütar.

⁶⁵ Ingrīda Kiršentāle (sünd. Behmane; 1925-1991) – lāti kirjandusteadlane, filosoofiadoktor.

Nameisise pärija?"⁶⁶ Väljaande järelsõnas loendab Muntis Auns (1955–) üles need napid ajalooallikad, kus Nameisise nimi on esinenud ning annab ka väga detailse ülevaate dokumenteeritud ajaloosündmustest.⁶⁷

Nii A. Grīnsi kui ka E. Virza teostes on ristirüütel kui lavaline rekvisiit – taamal, alati tajutava kohalolekuga, reeglina nimetu, isikupäratu – ühtne must mass, kõikehõlmav maailmalõpp.

Mõlema autori ja nende teoste tänini kestvale populaarsusele on kaasa aidanud nende autorite elude traagilised lõpupäevad ning ka nende perede dramaatilised saatused.⁶⁸

Nii nagu V. Hanka ja J. Linda inspireerisid Böömimaa kaunite kunstide esindajaid,⁶⁹ nii ka omakorda A. Grīns ja E. Virza Lätis. Lätlased näivad siiani olevat veendunud, et Nameisis, Vesthard ja teised muinasvanemad nägid välja just nii, nagu neid oli kujundanud lava- ja maalikunstnik Ludolfs Liberts (1895–1959).

Sõdadevahelisel perioodil tegutsesid Lätis silmapaistvad arheoloogid – Francis Balodis (1882–1947), Valdemārs Valdis Ģinters (1899–1979), Ādolfs Karnups (1904–1973) ja teised. 1930ndatel organiseeritakse terve rida arheoloogilisi ekspeditsioone – peaasjalikult linnamägedesse, millel arvatakse olevat seoseid muinaslāti asumitega (näiteks Francis Balodis Beverīna otsingud Rauna Tanīsi mäel), Zemgale muinaslinnustesse⁷⁰ ning võimalikesse Zemgale sadama asukohtadesse. Eriti suurt huvi tekitasid Daugmale väljakaevamised, V. Ģinters avaldas neist ajakirjas „Senatne un Māksla”⁷¹ detailse ülevaate koos ülesjoonistustega, võimalike linnuse plaanidega ning arheoloogiliste leidude fotodega.⁷²

⁶⁶ Aleksandrs Grīns. Nameja gredzens. Rīga, Zinātne, 1989, lk 17 (sissejuhatus)

⁶⁷ Ibid, Auns, Muntis järelsõna lk 205-215.

⁶⁸ Aleksandrs Grīns oli üks neist Läti Vabariigi ohvitseridest, keda 1941.aasta 14.juunil Litene sõjaväelaagris arreteeriti ning deporteeriti vangilaagrisse Astrahani, kus ka samal 1941.aastal lasti maha. Ka tema pere langes nõukogude repressioonide ohvriks, ta kirjanikust venna pere aga jõudis emigreeruda. Edvarts Virzat saatus sellest säästis – ta suri 1940.a 1.märtsil. Nõukogude aeg sisuliselt eitas mõlema autori olemasolu.

⁶⁹ Šmahel, František. „Old Czechs Were Hefty Heroes”: the Construction and Reconstruction of Czech National History in its Relationship to the „Great” Medieval Past The Uses of the Middle Ages in Modern European States. Volume VIII. History, Nationhood and the Search for Origins. Ed. Evans, R.J.W., Marchal, Guy P.. London, Palgrave and Macmillian, 2011, lk 245-258 (siin lk 249)

⁷⁰ Mugurēvičs, Ēvalds. Latvijas viduslaiku piļu klasifikācijas un arheoloģiskās izpētes jautājumi. Arheoloģija un etnogrāfija, Nr 14 (1983), lk 3-13 (siin lk 3).

⁷¹ Ģinters, V. Daugmales pilskalna 1935.gada izrakumi. Senatne un Māksla. 1936, Nr 1, lk 33-55.

⁷² Fotode hulgas olid ka kaks Daugmales leitud sõrmused, mille tagasihoidlik sarnasus Grīnsi romaanis kirjeldatuga tekitab uut ažiotaazi Nameisise teema ümber.

Ajaloolane ja pedagoog, Läti ajalooarhiivi kauaaegne (1935–1944) direktor Vilis Biļķins (1887–1974) on oma Nameisi -teemalises teoses kirjutanud järgmised, aastal 1935 küllalgi kriitilised read: „Üldiselt tuleb öelda, et meie ajaloolaste ülesanne on eriti raske sellepärast, et nemad peavad kasutama meie ajaloo kirjutamiseks allikaid, mida on kirjutanud meie vaenlased – vallutajad. See on umbes selline töö, nagu medali esikülje kirjeldamine siis kui oled näinud ainult tagumist. Selline töö saab alati olema puudulik ja vigane.”⁷³

Ajaloolane, bibliograaf ja arhivaar Jānis Straubergs (1886–1952) on oma monograafias „Riia ajalugu” (Rīgas vēsture, Rīga, Grāmatu draugs, 1936–1937) pühendanud palju leheruumi riialaste ja Saksa ordu erimeelsustele. Tegu on Riia linna ajalooaamatuga ning sissejuhatuses toonitas autor, et kuni 17. sajandini olid lätlaste õigused linnas samad, mis teistel linnakodanikel (sakslastel).⁷⁴ Autori jagamatu poolehoid kuulus linnakodanikele ning kui tal ka ei õnnestunud näidata riialasi arvukate konfliktide võitjana, siis vähemasti üritas ta neid näidata kõige arukamatena. Teoses kajastatud konfliktide kirjeldused on detailsed ning koos autori kommentaaridega muudavad muidu kirjanduslikult hea stiiliga teose raskesti loetavaks.

⁷³ Nameisis ja tema ajastu [Nameikis un viņa laikmets] Rīga, autori väljaanne, 1935, lk 6

⁷⁴ Straubergs, Jānis. Rīgas vēsture, Rīga, Grāmatu draugs, 1936-1937, lk 5

Periood 3: vaadete mitmekesisus 13. sajandi vallutustele 1940ndate lõpust taasiseseisvumiseni

Teise maailmasõja lõpus emigreerunud Läti ajaloolaste vaated

Teise maailmasõja lõpupäevadel emigreerub Lätist rida ajaloolasi, nende hulgas Arnolds Spekke, Uldis Ģermanis, Arveds Švābe, Valdemārs Ģinters. Arheoloog Francis Balodis oli Rootsi Riikliku Ajaloomuuseumi abiga emigreerinud juba 1940.aasta suve hakul.

Filoloog ja ajaloolane Arnolds Spekke (1887–1972) jätkas eksiilis olles diplomaadikarjääri Läti Vabariigi diplomaatilise- ja konsulaarameti juhatajana ning Läti Vabariigi saatkonna juhatajana ja peakonsulina Ameerika Ühendriikides Washingtonis. 1948. aastal ilmus tema monograafia „Läti ajalugu” („Latvijas vēsture”)⁷⁵ ning 1964. aastal, koos Edgars Dunsdorfsiga, „Läti ajalugu 1500–1600”.⁷⁶ A. Spekke „Läti ajalugu” oli ja on Läti jaoks ebatavaline: see on uuemal ajal üks vähestest väljaannetest, kus on käsitletud tervet Läti ajalugu – eelajaloost kuni 1948. aastani, ning teos on interdistsiplinaarne ajalookäsitlus. Sellele pööras tähelepanu juba esmatrüki eessõnas Birger Nerman (1888–1971),⁷⁷ sellele viitavad ka kaasaegsed teaduslikud konsultandid Aivars Stranga (1954–)⁷⁸ ja Andris Šnē(1973–).⁷⁹ Professor Stranga toob esile tugevat 1930. aastate *Annales* koolkonna mõju,⁸⁰ professor Šnē – Läti ajaloosündmuste kajastamist naabermaade ja Euroopa ajaloosündmuste osana.⁸¹ A. Spekket ei saa süüdistada saksasõbralikkuses, kuid ta tunnistas mõningaid Saksa ordu saavutusi – peamiselt seda, et arvukatest militaarordudest olid nad ainsad, kel õnnestus oma püsiva riigi moodustamine.⁸² Ta viitas küllaltki detailselt ka 14. sajandi kirjandusele (Geoffrey Chaucer, Guillebert de Lannoy) ehk sündmustele, mida praegu nimetatakse

⁷⁵ Spekke, Arnolds. *Latvijas vēsture*. Stockholm, Miķelis Goppers, 1948

⁷⁶ Dunsdorfs, Edgars un Spekke, A.. *Latvijas vēsture 1500-1600*. Uppsala: Daugava, 1964

⁷⁷ Spekke, Arnolds. *Latvijas vēsture*. Rīga, Jumava, 2008 (1948.a.tekst), lk 5

⁷⁸ Ibid, järelsõna Stranga, Aivars „Kahekümnes, ekstremismisajand” („Divdesmitais, ekstrēmisma gadsimts”), lk 361-373

⁷⁹ Ibid, järelsõna Šnē, Andris „Arnolds Spekke ja tema geopoliitiline vaade Läti ajaloole” („Arnolds Spekke un viņa Latvijas vēstures ģeopolitiskais skatījums”), lk 374-382

⁸⁰ Ibid, lk 371-372

⁸¹ Ibid, lk 378-379

⁸² Ibid, lk 117

„ristisõja turismiks” ja et see tegi Liivimaa nime tuntavaks väljaspool Läänemere piirkonda.⁸³ A. Spekke tõi sisse ka keskkonnaajaloo mõisteid. A. Spekke tõstis esile heeringaparvede migratsiooniteede muutumist kui üht 15.sajandi majandusliku allakäigu põhjust, mis tema veendumusel puudutas väga valusalt kõiki Liivimaa konföderatsiooni liikmeid.⁸⁴

Eesmärgiga pöörata Läti emigratsiooni organisatsioonide eestvedamisel rahvusvahelist tähelepanu Balti jt riikide vene okupatsioonile tõlgiti A. Spekke „Läti ajalugu” ka inglise keelde⁸⁵ ning 1951. aastal avaldati. Inglise keeles ilmus ka Alfrēds Bīlmanise „Läti ajalugu”.⁸⁶

1955. ja 1956. aastal ilmus diasporaa katoliku ajakirjas „Sünnimaa Hää” („Dzimtenes Balss”)⁸⁷ läti filosoofi, jesuiidi Pēteris Cirsis (1915–1998) väga mahukas essee „Ristimine tule ja mõõgaga: meie ajaloolaste eksiarvamused ja selle tagajärjed” („Kristīšana ar uguni un zobenu: mūsu vēsturnieku nepareizais pieņēmums un tā sekas”), kus ta Läti ristiusustamist, 13. sajandi sündmusi ja sellega kaasnevat inkorporeerimist Euroopa poliitilises, vaimses ja majanduslikus elus hindab kui positiivset ilmingut, kui eeldust rahvuse kui sellise kujunemises.⁸⁸ Jānis Krēsliņš (1922–), läti diasporaa kultuuriloolane, viitab korduvalt P. Cirsise S.J. vaadetele, näiteks oma essees Läti kuvandist (vt ka lk 46-47).⁸⁹ Lätlased, nagu eestlasedki, ei afišeeri oma usulisi veendumusi ja reeglina ei viita kaasaegsetele teoloogidele, ning siinkohal oleks spekulatiivne teha järeldusi, keda ja kui palju on P. Cirsise S.J. vaated mõjutanud.

Üheks huvitavamaks diasporaa literaatide häälekandjaks kujuneb 1955. aastal ilmumist alustanud ajakiri „Uus Samm” („Jaunā Gaita”, edaspidi „JG”) kui uute mõttevoolude tutvustaja ja populariseerija, mis ilmub tänini iga kolme kuu tagant.

⁸³ Ibid, lk 133

⁸⁴ Ibid, lk 134

⁸⁵ A History of Latvia. An Outline. Stockholm, M. Goppers (Zelta Ābele - The Golden Appletree), 1951

⁸⁶ A History of Latvia. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1951

⁸⁷ mitte segi ajada aastatel 1958-1989 kodu-Lätis ilmuva samanimelise nädalalehega

⁸⁸ Dzimtenes Balss. Stockholm, 1955-56

⁸⁹ Krēsliņš, Jānis. Mīti par latviešu un Latvijas vēsturi un piezīmes par tā dēvēto Latvijas tēla jautājumu. Jaunā Gaita, 1998, nr. Nr 2 (213), lk 18-25 (siin lk 19)

Tavaliselt ei publitseeri „JG” ajalooteemalisi artikleid, küll aga püüab kirjutada igale ilmunud ajalooraaamtule retsensiooni-soovituse.⁹⁰ Ühe erandina avaldas „JG” osade kaupa (nr 8-21) aastatel 1957–1959 ajaloo pedagoogi Uldis Ģermanise (1915–1997) teose „Lāti rahva elurada” („Latviešu tautas piedzīvojumi”). Tānini on raamatul olnud kumme kordustrukki, kaasa arvatud ka eestikeelne tōlge.⁹¹ Ka see on ūks neist vāhestest uusima aja lāti ajalooraaamatutest, kus on kajastatud Lāti ajalugu eelajaloo kuni kirjutamise hetkeni. Teine osa „Keskaeg” („Viduslaiki”) on ajaskaalat jālgiv ladusalt kirjutatud Liivimaa poliitiline ajalugu. U. Ģermanis pūidid vāltida liigseid epiteete ja emotsioone ning seletada vōimalikult arusaadavalt parasjagu kajastatavat ajastut. 25. alapeatūkk „Paavst tahab luua vabad lāti riigid” („Pāvests grib dibināt brīvas latviešu valstis”) ja 26. „Vesthardi vōitlused” („Viestura cīņas”) on piiskop Alberti ja vanema Vesthardi poliitilise pārandi kirjeldus, kusjuures mōlemaid mehi oli korduvalt vōrreldud kui oma aja vōrdselt silmapaistvaid tegelasi.⁹² U. Ģermanis ei ole eraldi peatunud ordu diplomaatilisel ja sōjalisel vōidul Riia ūle 1330.aastal, kūll aga Jūriōō ūlestōusule ning 1346. aastat pidas ta eestlaste ja lātlaste lōpliku alistumise aastaks. U. Ģermanisel on jātķunud hāid sōnu ordumeister Wolter von Plettenbergile. Tema ja piiskop Albert on ainsad, keda U. Ģermanis sakslastest nimeliselt mainib, kiites ordumeistri diplomaatilisi ja militarseid oskusi ja tuliselt kahetsedes, et Plettenberg ei vōtnud Riia ja Tallinna pūrjelite poolt pakutud Liivimaa krooni vastu.⁹³

⁹⁰ Nii nāiteks „JG” 1960. aasta nr 27 avaldab tōlgituna J. George Longworth retsensiooni „Teadmatuse ja pealiskaudsuse tulemus” [„Nezināšanas un paviršības rezultāts”] Stanley W. Page raamatule *The Formation of The Baltic States. A Study of The Effects of Great Power Politics Upon The Emergence of Lithuania, Latvia, And Estonia* (Cambridge: Harvard University Press, 1959 (Harvard Historical Monographs XXXIX)) http://jaunagaita.net/jg27/JG27_gramatas_Longworth.htm

„JG” 1956.a. nr 3 ilmus esimene kokkuvōtliek ūlevaade 1955. aastal ilmunud kirjandusest, kus leiame ka viidet E. Dunsdorfsi kogumikule „Senie stāsti”, Melbourne, Austrālijas Latvietis, 1955) http://jaunagaita.net/jg3/JG3_gramatas.html; 1967.a nr 65 on publitseeritud Juris Veidemanis ūlevaade Dunsdorfsi koostatud kogumikule „Archīvs VII” (Melbourne, LAA & Kārlis Zariņš fonds, 1967) http://jaunagaita.net/jg65/JG65_gramatas_Veidemanis.htm ja 1972.a. nr 69 Gunars Irbe ūlevaade jārgmisest Dunsdorfsi redigeeritud kogumikust „Archīvs VIII. Raksti par latviskām problēmām” (Melbourne, LAA Zinātnes nozare & Kārļa Zariņa fonds, 1968) http://jaunagaita.net/jg72/JG72_gramatas_Irbe1.htm – kōik pozitīvsed vastukajad. „JG” kujunes vāga nōudlikuks vāljaandeks, ūigustades avanumbris seatud eesmārķe: „anda noortel vōimalus ennast trūķis avaldada, mōtestada noorema ja vanema pōlvkondade panust, tunda oma vastutust ajaloo ees ja otsida uusi teid lāti kultuuri ja keele arenguķs” – nagu 1955.a kirjutati ajakirja esimese numbrī sissejuhatuses http://jaunagaita.net/jg1/JG1_Ievadam.html

⁹¹ E. k. tōlk. Dzintars Sprivulis. Tartu, Ilmamaa, 1995

⁹² Ģermanis, Uldis. *Latviešu tautas piedzīvojumi*. Rīga, Zvaigzne, 1991, lk 45-49 // Ģermanis, Uldis. *Lāti rahva elurada*. Tartu, Ilmamaa, 1995, lk 60-63

⁹³ *Ibid*, lk 67-70 // lk 86-90

Uldis Ģermanis on „JG” veergudel küllaltki kriitiline läti vanemate ajaloolaste luulelise stiili suhtes. Nii näiteks 1959. aastal, nr 21 leiab retsensiooni Arveds Švābe teosele „Lāti ajalugu 1800–1914.”⁹⁴ Ta heidab A. Švābele ette teadusliku lähenemise puudumist; 1967 (nr 62) kirjutab U. Ģermanis retsensiooni ka Arnolds Spekke teosele „Balts and Slavs: Their Early Relations” (Washington, Alpha Printing Co., 1965) – kiites küll teemat, kuid laites „selgusetut, segast dispoitsiooni ning tarbetuid kordusi ja luulelisi vahepalu”.⁹⁵

Teoses „Lāti rahva elurada” on U. Ģermanis küll reeglina suutnud viiteid ilukirjandusele piirata, alustades igat alapeatükki ühe lühikese tsitaadiga, kuid kaks alapeatükki – „Zemgale kuningas Nameisis” („Zemgales karalis Nameisis”) ja „Tuli ja öö” („Uguns un nakts”) – mis kirjeldavad zemgalite langemist – on täis pikitud Edvards Virza tsitaatidega.⁹⁶

Lätist emigreerus ka Vilis Biļķins (1887–1974), mitmete Muinas-Lāti teemaliste teoste autor.⁹⁷ Ilgvars Misāns tunnustavalt kirjutab tema panusest välis-Lāti kaasaegsema, rahvusromantismist puutumata ajalookirjutuse loomises, eriti teoses „Zemgalite vabadusvõitlus”⁹⁸ ning on kahetsenud, et teos ei ole seni leidnud laiemat kõlapinda.

⁹⁴ Kriitika teosel „Latvijas vēsture 1800–1914” Uppsala, Daugava, 1958; loetud http://jaunagaita.net/jg21/JG21_gramatas_Germanis.htm 09.05.2018

⁹⁵ Loetud http://jaunagaita.net/jg62/JG62_gramatas_Germanis.htm 09.05.2018

⁹⁶ Ģermanis, Uldis. Latviešu tautas piedzīvojumi. Rīga, Zvaigzne, 1991, lk 52-56 // Ģermanis, Uldis. Lāti rahva elurada. Tartu, Ilmamaa, 1995, lk 70-73

⁹⁷ Lāti Hendriku kroonika keskaja vaimuvalguses [Livonijas Indriķa chronika vidus laiku gara gaismā] Rīga, Latvijas vidusskolu skolotāju kooperatīvs, 1931; Nameisis ja tema ajastu [Nameiķis un viņa laikmets] Rīga, autori väljaanne, 1935; Vestard kui zemgale poliitik. [Viestarts kā zemgaliešu valstsvīrs] New York, Latviešu kultūras institūta izdevums, 1953; Šiauliai muistsed elanikud [Šauļu teritorijas senie iedzīvotāji] Ceļa zīmes. 1955; Lāti Hendriku kroonika autor: müüt ja realsus [Indriķa chronikas autors: mīts un patiesība] Uppsala, Senatne, 1958; Kuramaa ja kurelaste lahingud [Kursa un kuršu cīņas] Lincoln Nebraska, Pilskalns, 1967; Zemgalite vabadusvõitlus [Zemgaliešu brīvības cīņas] 2., täiendatud trükk. Minneapolis, Sēļzemnieka apgāds, 1973; Selonia ja Lōuna-Kuramaa [Sēļija un Dienvidkursā] Minneapolis, Sēļzemnieka apgāds, 1992

⁹⁸ Misāns, Ilgvars. „Me oleme olnud sōdalarahvas”: Ida-Lāānemere rīstisōjad lāti historiograafias [„Mēs allaž esam bijuši karotāju tauta”: Austrumbaltijas krusta karu attēlojums latviešu historiogrāfijā] – Klio Latvijā. Raksti par historiogrāfijas problēmām. Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 2012, lk 47-75 (siin 64)

Peale Teist maailmasõda lahkusid Lätist ka noored ajaloolased Edgars Dunsdorfs (1904–2002), Indriķis Šterns (1918–2005), Aleksandrs Valdonis Berkis/Berķis (1916–2003) ja Edgars Andersons (1920–1989). Viimased kaks pühendasid oma akadeemilise karjääri Kuramaa hertsogkonna ajaloo mõtestamisele.

Edgars Dunsdorfs alustas oma õpinguid Läti Ülikooli majandusteaduskonnas ja alles hiljem pöördus ajaloo poole Augusts Tentelise õhutusel. Tema hindamatu panus Läti ajalookirjutamises on 59 (Läti) ajalooraamatut, nende hulgas kolm silmapaistvat suurteost.⁹⁹ Lätist lahkudes oli E. Dunsdorfsil kaasas suur kogu allikmaterjalide fotokoopiaid, mida ta ka kirjutamiseks kasutas; samuti uuris ja kasutas Rootsi riigi- ja eraarhiive.

Kõigi kolme suurteose fookus on läti rahva ajalool: läti rahva kui etnose formeerimine, talupoegade osalus ordu maakaitseväes ja sõdades, majanduslik ja seisislik olukord. E. Dunsdorfsi läti ajalooraamatud sarnanevad oma olemuselt „Eesti ajaloo” Teise maailmasõja eelsetele köidetele (E. Dunsdorfs kajastas küll hilisemaid perioode kui sõjaeelsed „Eesti Ajalugu”), mida saab pidada eesti ja läti rahvusajaloo suurepäraseks ülevaadeteks ja käsitlusteks.

Kahju, et E. Dunsdorfsil polnud võimalik oma suurteoste kirjutamise ajal kasutada kodu-Läti arhiive, aga veel rohkem on kahju, et kodu-Läti jäi nii pikaks ilma E. Dunsdorfsi teostest ja nad pole ka praegu uut trükivalgust näinud. Akadeemik Jānis Stradiņš on kirjutanud: „Professor Dunsdorfs oli viimane elav side põlvkondade – sõjaeelse Läti Vabariigi ja kaasaegse Läti ajalooteaduse – vahel.”¹⁰⁰ Selle lause kirjutamise ajal oli veel elus teine läti keskaja uurijate suurkuju, nimekas medievist Indriķis Šterns. Koos nõukogude Läti jäänud Teodors Zeidsiga olid need kolm ajaloolast tõeline „elus sild” maailmasõdade vahelise Läti keskaja uurijate ja 21. sajandi ajaloolaste vahel.

Indriķis Šternsi (1918–2005) ajaloolase karjäär algas Lätis enne Teist maailmasõda – ta oli aastatel 1937–1940 A. Švābe õpilane Läti Ülikoolis. Ta jätkas õpinguid Austraalias Sydney Ülikoolis ning hiljem Pennsylvania Ülikoolis Ameerika Ühendriikides. 1969 kaitses Indriķis Šterns Pennsylvania Ülikoolis väitekirja „The Statutes of the Teutonic Knights: A Study of Religious Chivalry”.¹⁰¹ Aastast 1969 ta on Allentown Muhlenberg College vana- ja keskaja

⁹⁹ Latvijas vēsture 1600-1710. Uppsala, Daugava, 1962; koos A. Spekke-ga, Latvijas vēsture 1500-1600. Uppsala, Daugava, 1964; Latvijas vēsture 1710-1800. Stockholm, Daugava, 1973

¹⁰⁰ Jānis Stradiņš. LTA järelehüüe akadeemik Edgars Dunsdorfile. Avaldatud ajalehes Diena 26.03.2002

¹⁰¹ Loetud <https://repository.upenn.edu/edissertations/1181/> 09.05.2018

professor. Aastast 1989 emeriitprofessor. Pärast Läti Vabariigi taasiseseisvumist oli külalisprofessor Läti Ülikoolis, kus pidas Läti keskaja ajaloo loenguid. I. Šternsi sulest on pärit mitmed hinnatud militaarordusid ning keskaega kajastavad inglisekeelsed publikatsioonid,¹⁰² tuntum neist „The Teutonic Knights in the Crusader States”.¹⁰³ Ta on avaldanud ka mitmed lätikeelsed publikatsioonid juba taasiseseisvunud Läti teaduslikes väljaannetes.¹⁰⁴ Tema mahukad monograafiad „Läti ajalugu 1180–1290. Ristisõjad”¹⁰⁵ ja „Läti ajalugu 1290–1500”¹⁰⁶ lõpetavad diasporaas ilmunud viieköitelise Läti ajaloo. I. Šterns kirjutas oma monograafiaid juba tihedas koostöös kodu–Läti ajaloolastega ja tema monograafiates tuleb rääkida kõige uuema aja kontekstis.¹⁰⁷

Andrejs Plakans (1940–) on põhjalikumalt analüüsinud läti ajaloolaste käekäiku eksiilis. Ta käsitleb eraldi kolme generatsiooni. Esimene generatsioon olid need, aastatel 1887–1909 sündinud ajaloolased, kes Lätist lahkusid juba mainekate teadlastena ja siin ta toob näiteks Arveds Švābe, kelle panus ja äratuntavus uuel kodumaal jäi tagasihoidlikuks.¹⁰⁸ Teise põlvkonna esindajad, sündinud aastatel 1915–1922, saavutasid märkimisväärse professionaalse karjääri ja näitena toob ta Edgars Andersonsi, Uldis Ģermanise ja Indriķis Šternsi. Nende tööd ilmusid nii uute kodumaade keeltes, kui ka läti keeles.¹⁰⁹ Kolmanda,

¹⁰² The greater medieval historians : an interpretation and a bibliography. Lanham, MD, University Press of America, 1980 ; The Greater medieval historians: a reader. University Press of America, 1982; loetud Crime and Punishment among the Teutonic Knights. *Speculum*, Vol. 57, No. 1 (Jan., 1982), pp. 84-111 09.05.2018; Care of the Sick Brothers by the Crusader Orders in the Holy Land. *Bulletin of the History of Medicine* Baltimore, Md. 1983, vol. 57, Nr 1, lk 43–69

¹⁰³ The Teutonic Knights in the Crusader States. – A History of the Crusades. Volume V. Ed. Setton K.M.; The Impact of the Crusades on the Near East. Ed. Zacour N.P., Hazard H.W.. Madison, The University of Wisconsin Press, 1985, lk 315-378

¹⁰⁴ Nt, Muinasläti läänistamine [Senlatvijas izlēpošana.] LVIŽ, 1998, Nr 1, lk 28-40; Arveds Švābe ajaloo filosoofia [Arveda Švābes vēstures filozofija] LVIŽ, 1998, Nr 2, lk 129-145; Saule lahing [Kauja Saules zemē] LVIŽ, 1999, Nr 1, lk 133-136; Tālava Tālvāldise usk [Tālavas Tālvāldža ticība] LVIŽ, 2000, Nr 2, lk 24-33

¹⁰⁵ Latvijas vēsture 1180–1290. Krustakari. Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002

¹⁰⁶ Latvijas vēsture 1290–1500. Rīga, Daugava, 1997

¹⁰⁷ Vt lk 35-36

¹⁰⁸ Plakans, Andrejs. Remaining Loyal: Latvian Historians in Exile 1945–1991. –East and Central European History Writing in Exile 1939–1989. Ed. Zadenska, M., Plakans, A., Lawaty, A., Leiden, Brill Rodopi, 2015, lk 68-92 (siin lk 72)

¹⁰⁹ Ibid, lk 72-73

noorema generatsiooni, hulka ta liigitab ka enda ja nendib, et vaatamata kodakondsusele need on Läti ajaloo hästi kursis olevad ajaloolased.¹¹⁰

1950ndad kodu-Lätis

1950ndatel, inkorporeerituna Nõukogude Liidu koosseisu, olid läti ajaloolased sunnitud kohandama oma seisukohti stalinismi ja marksismi-leninismi propagandaga ning üldiste tõekspidamistega. Sellest lähtuvalt ilmus väga vähe Läti keskaega käsitlevaid ajalookirjutisi. Töö kaotasid mitmed ajaloolased, mõned ka vabaduse. V. Ģintersi kauaaegne kolleeg, mitmete 1930ndatel läbi viidud arheoloogiliste väljakaevamiste eestvedaja, Läti Ajaloomuuseumisse tööle jäänud Ādolfs Karnupsi (1904–1973), kes oli 1930ndatel koos Francis Balodisega osalenud Rauna ja Talsi linnamägede väljakaevamistel, arreteeriti 1946. aastal süüdistatuna muuseumi vara omastamises ning ta viibis vangistuses kuni 1955. aastani. Pikalt viibis vangistuses ka arheoloog Pēteris Stepinš (1914–1999). Pärast vabanemist leidis P. Stepinš jõudu pühenduda leivatöö kõrval ka arheoloogiale ning 1967. aastal avaldada brošüüri¹¹¹ kurelaste määravast tähtsusest Durbe lahingus (1260).

1950ndaid on hiljem oma mälestustes iseloomustanud nii ajaloolased ise kui ka uusima aja uurijad. 2010. ja 2011. aastatel kordusena välja antud kogumik „Läti Ülikooli Ajaloo ja filosoofia teaduskonna ajalugu nõukogude ajal: isiksused, struktuurid, ideed (1944–1991)” („Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes vēsture padomju laikā: personības, struktūras, idejas (1944–1991)”) ühendab endas nii mälestusi kui ka Jānis Kerussi (1972–), Ineta Lipša (1970–), Inese Runce (1976–) ja Kaspars Zellise (1972–) käsitlusi. J. Keruss viitas vene ajaloolase Jelena Zubkova uurimusele „Baltimaad ja Kreml 1940–1953” (e.k. 2009), et uus nõukogude Balti riikide haritlaskonna esindaja pidi vastama kolmele Moskva nõudele: „...nautima Kremli usaldust, olema võimalikult vastuvõetav kohalikule kogukonnale ning olema piisavalt tugev isiksus, et kontrollida kohapealset olukorda, kuid ka tunnetama oma võimu piire suhetes keskusega.”¹¹² Venemaa sai Läti Ülikooli jaoks pakkuda ainult ühte

¹¹⁰ Ibid, lk 79-80

¹¹¹ Stepinš, Pēteris. Durbes kauja: 1260. g. Rīga, Zvaigzne un Liepājas vēstures un mākslas muzejs, 1967

¹¹² Keruss, Jānis. Sovjetizācija (1944-1956). Lipša I., Runce I., Zellis K., Keruss J. Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes vēsture padomju laikā: personības, struktūras, idejas (1944–1991). Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 2011. lk 88-129 (siin lk 90)

sellist ajaloolast – Jānis Zutist. Kogumikust koorus ka kokkuvõte, et sõjaeelsest ajast alles jäänud ajaloolasi taluti lihtsatel põhjustel – teisi keskaja spetsialiste polnud kuskilt võtta.¹¹³

Järgmised neli väikeformaadilist väljaannet olid aluseks kodu-Läti keskaja käsitlusele järgmiseks pooleks sajandiks: Zutis, Jānis. Varajane keskaeg Lätis;¹¹⁴ Zutis, J. Liivi sõda;¹¹⁵ Zeids, Teodors. Feodaalkord Liivimaal¹¹⁶ ja Zutis, J. „Läti historiograafia”.¹¹⁷

Jānis Zutis (1893–1962) oli erudeeritud mees, uurinud mitmeid riike ja rahvaid erinevatel ajajärgudel, suutis oma laialdasi teadmisi interpreteerida vastavalt aja nõuetele. Tema kirjutised on täispikitud nii Karl Marxi ja Friedrich Engelsi¹¹⁸ kui ka vene ajaloolaste¹¹⁹ tsitaate, ning aktsentueeritud on kõik viited allikmaterjalidele, millega käsitleti Muinas-Läti alasid kui põliseid vene maid.¹²⁰ Siin jäi kajama ka nõukogude ajale tüüpiline kahepalgelisus – kui maksude sissenõudjad olid olnud vene hõimud, siis see oli kuidagi ühiskonna arengule kaasa aidanud,¹²¹ kuid skandinaavlaste maksud olevat tugevasti kohalikku arengut pärssinud.¹²² J. Zutis ei põhjenda, miks Läti Hendriku kroonikas kasutatud terminit *rex* peaksime vene hõimude puhul tõlgendama kui ‚kuningat’, aga muinasläti või -eesti hõimude puhul kui ‚vanemat’.¹²³

Läti Ülikoolis 1940ndail töötanud keskaja ajaloo õppejõududest alles jäänud Teodors Zeids (1912–1994) kirjutab oma teose „Feodaalkord Liivimaal” sissejuhatuses, et „see raamat on kirjutatud, et osaliselt täita seda 14. sajandi hõlmavat tühimikku, mis on jäänud ... Jānis Zutise teoste vahele. Eelmised kirjutised – K. Landersi ja Fr. Roziņši ajalooramatud – on suurel

¹¹³ Ibid, lk 105, viide Teodors Zeidsile

¹¹⁴ Agrie viduslaiki Latvijā: no 9.-12. gadsimtam. Rīga, Latvijas PSR Zinātņu akadēmija. Vēstures un materiālās kultūras institūts. Latvijas Valsts izdevniecība, 1948

¹¹⁵ Livonijas karš: (1558–1582). Rīga, Latvijas PSR Zinātņu akadēmija. Vēstures un materiālās kultūras institūts. Latvijas Valsts izdevniecība, 1949

¹¹⁶ Feodālisms Livonijā. Rīga, Latvijas Valsts izdevniecība, 1951

¹¹⁷ *Очерки по историографии Латвии; Академия наук СССР. Институт истории. Рига, Латгосиздат, 1949*

¹¹⁸ Agrie viduslaiki Latvijā: no 9.-12. gadsimtam. Rīga, Latvijas PSR Zinātņu akadēmija. Vēstures un materiālās kultūras institūts. Latvijas Valsts izdevniecība, 1948, lk 38-39

¹¹⁹ Ibid, lk 21 - viide M. Pogodinile (1800-1875)

¹²⁰ Ibid, lk 33

¹²¹ Ibid, lk 33

¹²² Ibid, lk 40

¹²³ Ibid, lk 31-33, 40

määril vananenud ning ei vasta praeguse aja Läti ajalookäsitlusele.”¹²⁴ Siinkohal mainiks, et marksist, revolutsionäär, Läti kommunistliku partei asutaja ja Iskolati esimehe Fricis Roziņš (1870–1919) ajalooteemalised kirjutised piirdusid ühe pikema esseega – „Läti talupoeg” („Latviešu zemnieks”), esmaselt avaldatud Bernis 1904. aastal. K. Landers aga oli Alfrēds Bīlmanis poolt vananenuks tunnistatud juba 1925. aastal (vt lk 11). T. Zeids rõhutas oma teoses ajastule vastavalt poliitkorrekselt, et need Läti alad, mis olid vene hõimude maksualused, olid oma ühiskondlikus arengus palju enam edenunud, kui teised muinasläti hõimud ning tolleaegne vene kultuuri mõju on säilinud tänapäevani sotsiaalsete, juriidiliste ja kaubandustermine näol.¹²⁵ T. Zeids pidas Saksa ordu ja Liivimaa ordu selle teoses kaheks eraldiseisvaks orduks ning autori rõhuasetus oli Liivimaa ordu ja Venemaa suhetel, aktsentueerides Venemaa diplomaatilisi ja sõjalisi võite ja vähendades ordu omi.¹²⁶

Professor Teodors Zeidsi akadeemilises elus oli kolm suurt projekti: Kuramaa arhiivid, pedagoogi ja kodu-uurija Johann Christoph Brotze (1742–1823) pärandi "*Sammlung verschiedener Liefländischer Monumente, Prospective, Münzen, Wappen etc*" mõtestamine ja avaldamine ning keskaegse Riia ajalugu. 1960ndate lõpus leidis just T. Zeids kadunuks arvatud Kuramaa hertsogkonna arhiivi Saksamaal, Merseburgi lossi tornist ning 1971. aastal suutis korraldada selle tagasitoomise Läti Ajaloo arhiivi.¹²⁷ T. Zeidsi eestvedamisel alustas ilmumist J.C. Brotze pärand, ta jõudis osaleda esimese kolme köite ettevalmistamises, nähes isiklikult ainult esimese köite ilmumist.¹²⁸

Kõiki T. Zeidsi kirjutisi, kaasa arvatud eelpoolnimetatud „Feodaalkord Liivimaal”, iseloomustab ülimalt punktuaalne suhtumine kasutatud kirjandusse. See ei olnud nõukogude ajal iseenesestmõistetav – mitme ajaloolase nimegi mainimine oli tabu. Aga kodanlikke

¹²⁴ Feodälisms Livonijā. Rīga, Latvijas Valsts izdevniecība, 1951, lk 3

¹²⁵ Ibid, lk 61-62

¹²⁶ Ibid, lk 113-117

¹²⁷ Acta Historica Vindaviensia I/ Ventspils muzeja raksti I. Red. Jakovļeva, Mārīte un Vijups, Armands. Rīga, Latvijas Universitātes žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2001, redaktorite sissejuhatus, lk 14

¹²⁸ Broce Johans Kristofs. Zīmējumi un apraksti. 1. sējums Rīgas skati, ļaudis un ēkas. Red. Zeids, T.. Rīga, Zinātne, 1992

Broce Johans Kristofs. Zīmējumi un apraksti. / 2. sējums Rīgas priekšpilsētas un tuvākā apkārtnē. Red. Zeids, T.. Rīga, Zinātne, 1996

Broce Johans Kristofs. Zīmējumi un apraksti. / 3. sējums Latvijas mazās pilsētas un lauki. Red.kol. Zeids, T., Brambe, R., Straube, G.. Rīga, Zinātne, 2002

ajaloolasi võis kritiseerida, neile oponeerida ja sel moel neid oma kirjutistes mainida. Sellist nõukogude ajale omast „ridade vahele kirjutamist” valdas T. Zeids meisterlikult. Mitmele ajaloohuvilisele oli 1978. aastal välja antud T. Zeidsi toimetatud monumentaalne „Feodaalne Riia” („Feodālā Rīga”) esimene teos, mille viimastel lehekülgedel sai lugeda, et Riia ajalugu on kirjutatud mitmed baltisakslased.¹²⁹ T. Zeidsi kirjutatud eessõnas võis üle neljakümne aasta uuesti lugeda Jānis Straubergsi nime. T. Zeids kirjutas temast kriitiliselt, aga kirjutas.¹³⁰ Just allikate ja autorite mainimine oli suurim T. Zeidsi panus nõukogude aja perioodil.¹³¹

Ilgvars Misāns on põhjalikult analüüsinud Teodors Zeidsi panust Läti keskaja uurimisse.¹³² I. Misāns toonitab, et T. Zeids oli ainuke kodu-Läti medievist – „elav sild” – vabade Läti riikide vahel,¹³³ T. Zeidsi esimesed ja viimased publikatsioonid ilmusid okupeerimata Läti Vabariigis. I. Misāns kiidab T. Zeidsi eruditsiooni allikmaterjali tundmises ja vastutustundlikku suhtumist keskaja ajaloosse nõukogude tingimustes, kus seda peeti vähemväärtuslikuks ja suisa tarbetuks ajaloo osaks.¹³⁴ Zeids keskaja ajaloo õpetamise hääbumist iseloomustas sõnadega: „Kodanlikus Lätis 2/3 ajalooramatust oli pühendatud Läti

¹²⁹ Feodālā Rīga. Red. Zeids, T.. Rīga, Zinātne, 1978 (siin lk 505-507)

¹³⁰ Ibid, lk 7

¹³¹ Omaette risk oli kirjutada, välja öelda, et ka väljastpoolt NSVL tegutsesid inimesed, ajaloolased, ka läti rahvusest ajaloolased. Ka neid tuli kritiseerida. Sellest tendentsist kirjutas professor Heinrihs Strods (1925-2012) väga huvitava artikli „Pagenduskirjanduse tsensuur Läti NSV (1958-1990)” (Trimdas izdevumu cenzūra Latvijas PSR (1958-1990). - Latvijas vēsture 20. gadsimta 40.-90. gados. Red. Caune, Andris. Latvijas vēsturnieku komisijas raksti. 21.sējums. Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, lk 425-451.). Artiklis on rikkalik faktimaterjal kodu-Lätti saadetud, kuid nõukogude repressiivorganite poolt konfiskeeritud ja hävitatud pagulas kirjandusest. Mida artiklis pole ja ei saagi olla, on arvuline ülevaade, kui palju ja millistel väljaannetel õnnestus Läti lugejateni jõuda. Vaatamata postisaadetiste massilisele hävitamisele – nt tabelis nr 7 on välja toodud, et 1961.aastal hävitati 685 Lätisse saadetud trükist, kuid tabelist nr 5 on välja toodud, et ainuüksi 10 päeva – 7.kuni 17.juuni jooksul oli kinnipeetud 314 trükist (lk 431-432). Konfiskeeritud nimekirjadest leiab Uldis Ģermanise ja Edgars Dunsdorfi teoseid, mitmeid pagulasperioodika väljaandeid, nende hulgas ajakirja „Jaunā Gaita” numbreid. See kõik annab alust loota, et siiski mõnele raamatusaadetisele õnnetus lugejateni jõuda. Sest arvukatele välislätlastele mõeldud kirjutistele nõukogude võimu poolt subsideeritud väljaannetes nagu „Isamaa Hää!” („Dzimtenes Balss”) saab vaadata mitmeti – neid saab pidada nõukogude ajaloolaste vastulauseks, aga kas see oli mõeldud välislätlastele, või teoseid lugeda jõudnud kodu-lätlastele, või hoopis olid nad informatiivsed ülevaated väliskirjandusest!? „Jaunā Gaita”, nagu juba mainitud, perioodiliselt avaldas läti keeles välja antud raamatute retsensioone ja ka ilmunud raamatute nimekirju koos sisu lühitutvustusega. (vt ka lk 23-24 ja viidet 90)

¹³² Misāns, Ilgvars. Teodors Zeids un Latvijas viduslaiku vēstures izpēte. - Klio Latvijā: raksti par historiogrāfijas problēmām. Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 2012, lk 15-26

¹³³ Ibid, lk 16

¹³⁴ Ibid, lk 17

ajaloole kuni 19. sajandi keskpaigani. ... Läti NSV ajalookursus 1/3 pühendab eelajaloole ja feodalismile.”¹³⁵

Arheoloogide panus ajalookäsitluse kodu-Lätis 1970ndatel

1960–1970ndatel akadeemilist karjääri alustavad kodu-Läti ajaloolased kanaliseerivad oma huvi arheoloogiasse (või agraarajalukku) kui nõukogude ideoloogiast vähem mõjutatud alasse. Situatsioon meenutas 19. sajandi keskpaika Madalmaades, kus hollandi katoliiklased alustasid oma ajalookirjutamist üksikute kirikute ja kloostrite ajaloo ning seal teeninud vaimulike elulugude kirjutamisega.¹³⁶ Lätis ilmus terve rida artikleid ja artiklite kogumikke, kus arheoloogia „kattevarjus” ehk ilma nõukogudeaegse kohustusliku marksistlik-antagonistliku suunitluseta kirjutati arvestusväärseid keskaja uurimusi ja rahvusajalugu.

1973. aastal Läti NSV Teaduste Akadeemia (edaspidi TA) toimetistes (nr 12) ilmus Māra Caune artikkel „Riia linna ja Liivimaa ordu sõda 1297–1330” (Rīgas pilsētas un Livonijas ordeņa karš 1297–1330. Latvijas PSR ZA Vēstis, Nr 12, lk 63-74). See on medievisti kirjutatud põhjalik ajalooliste sündmuste kajastus, mida järgnevatel aastatel on tsiteerinud mitmed autorid, kaasa arvatud eesti omad (Priit Raudkivi „Vana-Liivimaa maapäev” jt). Māra Caune oli olnud võimalus töötada allikmaterjalidega ja ka erifondides oleva kirjandusega ning tema artikkel tõi lugejateni teadmisi, mis olid viimased kolmkümmend aastat olnud tavalugejale kättesaamatud. Iseasi kui populaarseks võis pidada TA toimetisi, kuid ajaloo tudengiteni ja huvilisteni see kindlasti jõudis. Māra Caune kasutatud kirjanduse nimekiri näib esmapilgul mittetäielik. Ilmselt oli ta lugenud palju enam baltisaksa autoreid kui mainitud F.G. von Bunge ja L. Arbusow noorem. Tema tsitaat Karl Marxilt ja Friedrich Engelsilt oli lõiv ajastule.¹³⁷ Māra Caune rõhutab artikli sissejuhatuses, et senised autorid on Riia ja ordu sõja majanduslikud põhjused teenimatult kõrvale jätnud.¹³⁸ Ka see lause näib olevat lõiv kirjutamise ajastule, mis ei soosinud muud kui majandusajaloo kajastamist. Kokkuvõttes on

¹³⁵ Zeids, T. Vēstures zinātnes attīstība Padomju Latvijā divdesmit piecos gados (1940–1965). Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 1965, Nr 7, lk 58-59

¹³⁶ Raedts, Peter. A Serious Case of Amnesia: the Dutch and their Middle Ages. The Uses of the Middle Ages in Modern European States. Volume VIII. History, Nationhood and the Search for Origins. Ed. Evans, R.J.W., Marchal, Guy P.. London, Palgrave and Macmillian, 2011, pp. 71-87, (siin lk 84)

¹³⁷ Rīgas pilsētas un Livonijas ordeņa karš 1297-1330. Latvijas PSR ZA Vēstis, Nr 12, lk 63-74, (siin lk 64)

¹³⁸ Ibid, lk 63.

tema artikkel väga põhjalik ja ammendav 1297–1330 aastate sündmuste kajastus, millele ei ole vajutatud nõukogude ideoloogia pitsarit.

Edaspidi pühendus Māra Caune Riia ordulinnuste ajaloo uurimisele ning avaldas ka selleteemalise monograafia „Riia loss” (Rīgas pils. Rīga, Zinātne, 2000. Autor on oluliselt suuremat tähelepanu osutanud praegusele Riia lossile, järjekorras kolmandale. Vaid mõned leheküljed on pühendatud esimesele Riia ordulossile, mille 1297.aastal riialased lammutasid ning millest on tänini säilinud ainult Püha Jüri kirik. Napisõnaliselt on kirjutatud ka Eberhard von Monheimi (Liivimaa haru ordumeister 1328–1340) käsul ehitatust ja hiljem hävinud teisest lossist. Monograafia on pigem arhitektuuriajaloo valdkonnast, nagu ka Māra Caune artikkel „Cēsis Liivimaa ordu ajal. Ajaloolise topograafia probleemid” (Cēsis Livonijas ordeņa laikā. Vēsturiskās topogrāfijas problēmas. LVIŽ, 1994, Nr 2, lk 110-118).

Riia arheoloogilisest pärandist ja Riia ajaloost on eriti palju kirjutanud Andris Caune. Andris Caune (1937–) alustas oma arheoloogikarjääri n-õ tehniliselt poolelt. Alates aastast 1956 oli ta Kultuuriministeeriumi teadusliku restaureerimise ja arheoloogia projektibüroo insener-tehnilise osakonna juhataja. Selles ametis olles omandas ta teise kõrghariduse¹³⁹ Läti Ülikooli (edaspidi LÜ) Ajaloo ja filoloogia teaduskonnas ning alates 1969 on ta seotud Ajaloo instituudiga (alguses TA, hiljem LÜ egiidi all). Tema esimene ajalooteemaline artikkel „Ajaloostähtsete hävitamine” oli kirjutatud veel insenerina, see oli hukkamõist Salaspilsi ordulinnuse varemete kasutamisest kivimurruna.¹⁴⁰ Soov säilitada ja mõtestada ajaloo-, ehitus- ja arheoloogiapärandit, jagada oma mõtteid ja teadmisi on märksõnad, mis iseloomustavad nii Andris Caune enda teoseid.¹⁴¹ Populaarsed on ka tema toimetatud ajaloosarjad.¹⁴²

Pühendatuna Andris Caune 70. juubelile ilmus 2007. aastal kogumik „Riia arheoloogia uurimused” („Pētījumi Rīgas arheoloģijā”), mis koondas tema seni avaldatud

¹³⁹ Esimene oli hüdrotehnikainsener Maaviljelusakadeemiast; humanitaarhariduse jätkamist kohe pärast põhikooli lõpetamist segas päritolu – Andris Caune isa oli teeninud SS leegionis.

¹⁴⁰ Õhtuleht „Rīgas Balss” 1959.a 19. juuni

¹⁴¹ Tuntuimad neist on „Riia Riia all: arheoloogi jutustus muistse Riia kadunud hoonetest” („Rīga zem Rīgas: arheologa stāsts par senās Rīgas zudušajām celtnēm”, Rīga, Zinātne, 1985) ja „Riia vetevallas: arheoloogi jutustus kadunud Rīdzene jõest, esimesest sadamast, merendusest ja ametitest muistses Riias” („Pati Rīga ūdenī : arheologa stāsts par zudušo Rīdziņas upi, par pirmo ostu, kuģniecības līdzekļiem un amatiem senajā Rīgā”, Rīga, Zinātne, 1992)

¹⁴² „Muistne Riia” („Senā Rīga”, alustas ilmutist ettevalmistudes Riia-800 pidustustele) ja „Keskaja lossid” („Viduslaiku pilis”, alustas ilmutist 1999)

tähelepanuväärseimad artiklid Riia linnast ja ümbritsevatest maa-aladest. Juubilar ise kirjutas kogumiku eessõna „Riia arheoloogilised uuringud kui üks letonica allikatest”,¹⁴³ kus lühikesele arheoloogia meetodite kirjeldusele järgnes Riia kõige vanemate ajalooliste objektide loetelu, mis hoolimatu tegevuse tõttu igaveseks kadusid. Näiteks 1937.–1938. aasta finantsministeeriumi ehitamise ajal hävitati ala, mis oli kujundatud 1330. aastal Eberhard von Monheimi nõudmiste järgi.¹⁴⁴ 1960–1970ndatel Riia vanimas sadamas läbi viidud arheoloogilisi väljakaevamisi ei dokumenteeritud, mis on muutnud need väärtusetuks.¹⁴⁵

Andris Caune ei kirjuta otseselt Riia ajalugu, kuid tema artiklid aitavad oluliselt paremini mõista sündmusi, mida on kajastatud kroonikates ja muudes allikmaterjalides. Andris Caune insenertehnilised teadmised aitavad lugejal visualiseerida minevikusündmusi. Andris Caune peab kolmedimensioonilist mõtlemist oluliseks ja sarja „Muistne Riia” avaartikliks valis ta geograafiaprofessori Guntis Eberhardsi (1936–) „Riia linnasaras ja selle geoloogiline ajalugu” („Rīgas apvidus ģeoloģiskā vēsture”).¹⁴⁶ G. Eberhards ei teinud võimatut – ei joonistanud Väina (Daugava) suuet 13. sajandil, kuid tema selgitused ja graafika on märgilise tähendusega. Väina jõe alamjooks on eelmistel sajanditel korduvalt muutunud, üks või teine delta haru on olnud paremini laevatatav ja samal ajal kui kohanimed on endiselt kasutuses, võib nende asukoht olla mitmel korral muutunud. See kõik raskendab arusaamist keskaegsetes ürikutes mainitud asukohamõistetest.

Ēvalds Mugurēvičsi (1931–) nimi assotsieerub eelkõige arheoloogiliste väljakaevamistega Läti keskaegsetes lossides ja linnustes, mida ta on ka kirjeldanud arvukates artiklites. Ē. Mugurēvičsi tööks kujunes üles tähendada jäädavalt kaduvat kultuuripärandit – tema pidi organiseerima ja läbi viima arheoloogilisi töid hävitamisele määratud objektidel hüdroelektrijaamade veehoidlate all.¹⁴⁷ Paljud keskaja uurijad tuginevad tema artiklitele.¹⁴⁸ Ē.

¹⁴³ Caune, Andris. Rīgas arheoloģiskā izpēte kā viens no letonikas avotiem. Pētījumi Rīgas arheoloģijā. Rakstu izlase. Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, lk 10-22

¹⁴⁴ Ibid, lk 13

¹⁴⁵ Ibid, lk 15-16

¹⁴⁶ Senā Rīga: pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē. I. Red. Caune, Andris. Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 1998, lk 13-24

¹⁴⁷ Ajavahemikus 1961-1966 ehitatud Pļaviņu HEJ hävitas kultuurväärtuslikud ja looduskaunid objektid Väina jõe kallastel (Koknese, Sēlpils, Altene ordulosssid/ linnused, Oliņkalna muinaslinn, Staburags liivakalju, Pērse jõe ürgorg).

Ajavahemikus 1966-1975 ehitatud Riia HEJ samuti hävitas just vana Liivimaa kõige vanema ajastu – 13.sj ehitus- / arheoloogiapärandit – Holmi (Salaspils) ordulossi, osal. Dole saart, pea kogu Ūksküla/ Ikšķile muinasasulat (Meinardi kiriku varemed asuvad nüüd väikesel saarel). Ehitusele eelnenud arheoloogilised

Mugurēvičs ise viitab tunnustavalt Karl Woldemar von Löwis of Menari (1855–1930) panusele Läti arheoloogiasse ning kahetseb, et ordulosse on Lätis peetud millekski ainult sakslasi puudutavaks ning selline suhtumine võis kaasa aidata arheoloogiapärandi hävimisele.¹⁴⁹ Ēvalds Mugurēvičsist tuleb veel juttu edaspidi.

uuritud olid ulatuslikumad, kui Pļaviņu HEJ ehitusel (vt. Mugurēvičs, Ēvalds. Latvijas viduslaiku piļu klasifikācijas un arheoloogiskās izpētes jautājumi. Arheoloģija un etnogrāfija, Nr 14 (1983), lk 3-13 (siin lk 3).

Vt ka: Mintaurs, M., Padedzis, J. I. (2013) Atmiņu Daugava. Jelgava: Jelgavas tipogrāfija, lk 29 -105, 386- 423

¹⁴⁸ Nt. „Lāti keskaja losside klassifitseering ning arheoloogiliste uuringute küsimused” (Latvijas viduslaiku piļu klasifikācijas un arheoloogiskās izpētes jautājumi. Arheoloģija un etnogrāfija, Nr 14 (1983), lk 3-13); „Arheoloogilised tunnistused Liivimaa ordulosside ehituse arengule Lāti territooriumil” (Arheoloogiskās liecības par Livonijas ordeņa piļu apbūves attīstību Latvijas teritorijā. Arheoloģija un etnogrāfija, Nr 16 (1994), lk 93-109)

¹⁴⁹ Mugurēvičs, Ēvalds. Latvijas viduslaiku piļu klasifikācijas un arheoloogiskās izpētes jautājumi. Arheoloģija un etnogrāfija, Nr 14 (1983), lk 3-13 (siin lk 3).

Periood 4: uued mõttevoolud 20. sajandi lõpus ja 21. sajandi alguses

Nõukogudeaegsele Saksa ordu kirjeldamisele tõmbab joone alla ajaloo pedagoog Valdis Klišāns (1964–). 1991. aastal avaldas ta lühiteose „Saksa ordu Liivimaal 13.–14. sajandil.” („Vācu ordenis Livonijā XIII–XIV gs”) – tegu on praktilise õpikuga keskkoolile, mille autor on koostanud lähtudes teravast vajadusest sellise õppevahendi järele. Brošüür on kokkuvõtlik, loogiline ja ideeliste liialdusteta. Autor toonitab, et senikirjutatu on reeglina tendentslik, küllastunud rahvusromantismist ja epiteetidest (stiilis „rüütliid-koerad”) ning nõukogude doktriini poolt pealesurutud nõudest siduda muinaslāti ja muinaseesti hõimude võitlusi Venemaa-siseste ajaloo protsessidega. Ta mainib, et kirjeldades siseriiklikku olukorda orduriigis, kehtis nõukogude aja lõpuni nõue kirjutada antagonistlikest ilminguist ning utreerida lāti talupoegade sõltuvusastet.¹⁵⁰ Autori soov oli anda kaasaegsem nägemus Vana-Liivimaa ajastule. Kirjeldades ordu ja Venemaa suhteid refereerib V. Klišāns John Fenneli vaateid teosest „The Crisis of Medieval Russia 1200–1304” Oxford, Routledge, 1983.¹⁵¹ V. Klišāns osutab sellele, et 1243. aastal Pihkva-Novgorodiga sõlmitud rahulepingu piir on põhimõtteliselt 20. sajandi Lāti-Vene riigipiir,¹⁵² 20. sajandi Lāti-Leedu piir aga kujunes enam-vähem samaks, mis tekkis Saksa ordu ja Leedu vahel pärast 1290. aastat.¹⁵³ Kirjeldades ordu sise- ja välispoliitikat, viitab V. Klišāns muutuvatele paavsti bulladele paganate (leedulaste) ristimisküsimuses – kas paganad võivad ise ennast ristida või on see õigus ainult kellelgi teisel (Saksa ordul).¹⁵⁴ See on erakordselt tähtis küsimus, arusaamaks, miks ordu sellel või teisel ajahetkel nii või teisiti käitus, sest see mõjutas ordu eksistentsiaalseid aluseid. Kui soovitakse saada ülevaatlikku, kokkuvõtlikku ja erapooletut ettekujutust Saksa ordu Liivimaa harust ning selle poliitilisest ajaloost, siis soovitatud kirjanduse nimekirja võiks alustaks V. Klišānsi teosega.

Juba mainitud professor Indriķis Šternsi monograafiad „Lāti ajalugu 1180–1290. Ristisõjad” ja „Lāti ajalugu 1290–1500”¹⁵⁵ olid kirjutatud juba tihedas koostöös kodu-Lāti ajaloolastega. Need on seni monumentaalseimad Lāti keskaja ajaloo raamatud, 13.–15. sajandite

¹⁵⁰ Klišāns, Valdis. Vācu ordenis Livonijā XIII-XIV gs. Rīga, Agroinformācija, 1991, lk 4

¹⁵¹ Klišāns viitab venekeelsele, 1989, väljaandele

¹⁵² Klišāns, Valdis. Vācu ordenis Livonijā XIII-XIV gs. Rīga, Agroinformācija, 1991, lk 26

¹⁵³ Ibid, lk 35

¹⁵⁴ Ibid, lk 39

¹⁵⁵ Latvijas vēsture 1180–1290. Krustakari. Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002; Latvijas vēsture 1290–1500. Rīga, Daugava, 1997

ajaloosündmuste ja ühiskonnaformeringute süstemaatilised kajastused. Uued mõttevoolud, mida need monograafiad tõid:

- Latgalid ja liivlased olid peamised ordu liitlased Eesti alade vallutamises ja sellest johtuvalt neid ennast võib käsitleda kui ristisõdalasi. Ristitud eesti hõimud liitusid sakslastega kurelaste vastu, järelkult sama võib öelda ka nende kohta.
- Müüt 700-aastase orjuse kohta on täiesti väär, sest pärast ristimist jäi kohalikel alles isiklik, liikumis-, relvakandmis- ja kauplemisvabadus ning kinnisvara ja vallasvara omamise ning pärimise õigus ja omavalitsuskorraldus.
- Ei saa eitada, et saamahimust ja kättemaksust ajendatuna olid mõned orduvennad püüdnud vastrititute õigusi kitsendada ja kärpida, kuid see ei olnud ei saksa keisrite ega Rooma paavstide ametlik ega soositud poliitika.
- Olulist osa ristiusu levitamises ja majandusarengus etendasid tsistertslaste, frantsiskaani ja dominikaani munkade ja nunnade ordud.
- Keskaeg ei tundnud tänapäevast rahvusmõistet. Pole andmeid, et naisi toodi ülemere, tõenäoliselt abiellusid paljud saksa (Ojamaa) kaupmehed ja läänimehed kohalike naistega.
- Arvukatel balti väikerahvastel (autor ei kasuta sõna ‚hõim‘) ei olnud vähimatki ühtekuuluvustunnet. Ka Väina liivlaste ja eesti hõimude vahel ei eksisteerinud solidaarsustunnet. Kirjutades väikerahvastest võrdles I. Šterns mitmetes kroonikates kasutatud väljendeid nii franki, Inglismaa kui ka Liivimaa hõimude kohta ning järeldas keelelistest varjunditest, et Liivimaa 12. sajandi alguse hõime võiks võrrelda 7. sajandi anglo-saksi hõimudega.¹⁵⁶

Läti Ülikooli Ajaloo ja filosoofia teaduskond korraldas 2004.–2005. õppeaasta kevadsemestril doktoriseminari „Müüdid Läti ajaloo“, juhendajaks professorid Aivars Stranga (1954–), Gvido Straube (1959–) ja Imants Mednis (1950–2006). Osalejate, 13 läti noorema põlvkonna ajaloolase, loometöö tulemusena valmis 2006. aastal samanimeline kogumik „Mīti Latvijas vēsturē“, mis oli noorte ajalooeadlaste retrospektiivne tagasivaade läti ajalookirjutamisele. Kõik kolm juhendajat on kirjutanud kogumikule sissejuhatuse, kus toonitavad oma

¹⁵⁶ Latvijas vēsture 1180-1290. Krustakari. Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002, lk 81-82.

doktorantide innovaatilist lähenemist¹⁵⁷. Professor G. Straube sõnastab vajadust, et n-ö kvantitatiivsete näitajate ehk uute faktide, nimede, täpsustuste sissetoomise kõrval on vajadus ümber mõtestada neid minevikusündmusi, mis on aja jooksul omandanud müüdi staatuse. Professor G. Straube peab oluliseks julgust välja tulla uute ideedega, oskust analüüsida kujunenud ajalooteaduse suundi ja neid ilma liigse dogmaatilisuseta kohandada kohaliku situatsiooniga ning kaasata rohkem võrdleva ajaloo meetodit.¹⁵⁸

Ainult kaks artiklit – Eva Eihmane „Liivimaa ristiusustamisperiood kui alus püsivatele müütidele” („Līvzemes kristianizācijas periods kā bāze paliekošiem mītiem” lk 13-18) ja Vitolds Muižnieks „Kristlased või paganad, müüt või reaalsus” („Kristieši vai pagāni, mīts vai īstenība” lk 19-28) käsitlevad Vana-Liivimaa ajastut ning mõlemad viitavad uutele aktsentidele Läti keskaja uurimises.

Eva Eihmane (1970–) on üks neist vähestest kaasaja läti ajaloolastest, kelle teaduslik huvi on Vana-Liivimaa poliitiline ajalugu. Selles artiklis („Liivimaa ristiusustamisperiood kui alus püsivatele müütidele”) iseloomustab ta tabavalt läti vanemale ajalookirjutamisele iseloomulikku joont – historiograafia suhteid müüti ja alternatiivajaloo sulamiga. E. Eihmane ütleb: „Rääkides Baltimaade minevikust, sulanduvad müüdid suurel määral alternatiivajalooga. Alternatiivmudeleid käsitletakse kui tõeseid, mis oleks võinud realiseeruda tingimustel, mida objektiivselt kaalutledes poleks kunagi saanud olla. ... Senise rahvuspositsioonidelt kirjutatud keskaegse Liivimaa historiograafia üheks suunaks on olnud teadvustamata alternatiivsete mudelite otsing ning teiseks nende ümberlukkamine. See puudutab spekulatsioone Liivimaa edasiste arengute võimalustest, kui ristsõdade tulemusena poleks toimunud territoriaalne liitumine Lääne kristliku maailmaruumiga. Müüdid erinevad mõtestatud alternatiivteooriatest sellega, et arengukomponente ei muudeta teadvustatult, ei arvestata väliste mõjutustega ega ka sisemiste arengutendentsidega. Rahvuslikult orienteeritud kirjandusele on iseloomulik käsitleda kohalikku ühiskonda kui laborikultuuri.”¹⁵⁹

Eva Eihmane toob välja neli Saksa ordu, ristiusustamise ja ristsõjaga seonduvad müüti, millest on tekkinud ühiskonnas valitsevad eksitavad väärarvamused:

¹⁵⁷ Mīti Latvijas vēsturē. Red. Zellis, Kaspars. Rīga, LU žurnāla "Latvijas vēsture" fonds, 2006, lk 7-12

¹⁵⁸ Ibid, Lk 7-8

¹⁵⁹ Eihmane, Eva. Līvzemes kristianizācijas periods kā bāze paliekošiem mītiem. Mīti Latvijas vēsturē. Red. Zellis, Kaspars. Rīga, LU žurnāla "Latvijas vēsture" fonds, 2006, lk 13-18 (siin lk 14)

- Baltimaade ristiusustamine katkestas ühiskondlikud protsessid ühtse ja sõltumatu riigi moodustamiseks;
- toimus teadvustatud ja isegi ühtne balti hõimude võitlus oma vabaduse eest;
- Baltimaade vallutamine oli eranditult saamahimust ajendatud ettevõtmine;
- ristiusk tõi 700 aastat orjapõlve.¹⁶⁰

Eva Eihmane sulest on pärit terve rida Saksa ordu kajastavaid artikleid.¹⁶¹ E. Eihmane teos „Riia peapiiskopi ja Saksa ordu võimuvõitlus keskaja Liivimaal” (Riiga arhibiiskapa un Vācu ordeņa cīņas par varu viduslaiku Livonijā, Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 2012) nagu ka E. Eihmane artikkel kogumikus „Müüdid”, on essents nendest uutest vaadetest läti historiograafias, mida E. Eihmane on aidanud tutvustada. Kirjutise esimene osa analüüsib Liivimaa valitsejate omavaheliste vaidluste põhjusi ja mõjutajaid ning ka meetodeid, millega konflikte lahendada üritati. Teine osa on kronoloogiline Saksa ordu Liivimaa haru ja Riia peapiiskopi suhete ajalugu, kajastades neid peapiiskopi valitsemisaastate lõikes ning E. Eihmane põhjendab seda järgnevalt: „Igal peapiiskopil oli oma isiklik suhtumine ordule, kuid ordule – kuigi ka tema poliitika oli ajas muutuv – oli omane kontinuiteet.”¹⁶² E. Eihmane toonitab korduvalt, et Vana-Liivimaa reaalsuses Saksa ordu Liivimaa haru maa valitseja ja kaitsevõime korraldaja. Autor nendib, et „seda usulis-sõjalist korporatsiooni ei ajendanud pahatahtlikkus, vaid omaltpoolt põhjendatud ja ajastu väärtushinnangutega kooskõlas olevad

¹⁶⁰ Ibid, lk 15-17

¹⁶¹ The Baltic Crusades: A Clash of Two Identities. - The Clash of Cultures on the Medieval Baltic Frontier. Ed. Alan V. Murray, UK, Ashgate, 2009, lk 37-51; Livonia and the Holy See in the 13th – Early 15th Centuries: Centre and Periphery of Christendom. - The Image of the Baltic. Ed. Michael F. Scholz, Robert Bohn ja Carina Johansson, Visby, Gotland University Press, 2012, lk 23-40; Liivimaa põlisasukate ristimine: Jumala viinamäe rajamine või vägivaldne alistamine usu varjus? [Livonijas pamatiedzīvotāju kristīšana: Dieva vīna dārza iekopšana vai brutāla pakļaušana reliģijas piesegā?] LU raksti Nr 725, 2009, lk 9-28; Riia peapiiskopid – Saksa ordu võimuiha ohvrid? Riia peapiiskoppe võimu taotlused Liivimaal [Riiga arhibiiskapi – Vācu ordeņa varaskāres upuri? Riiga arhibiiskapu varas mērķi Livonijā.] LVIŽ nr 1, 2014, lk 33-67; Liivimaa piiskopi delegatsiooni mõrv 1428.aastal – mida on teada, mida mitte [Livonijas bīskapu delegācijas slepkavība 1428. gadā: zināmais un nezināmais. LVIŽ nr 1, 2013, lk 29-59]; Paganluse ja ristiusu vahel – Baltimaade ristiusustamine ja ristisõjad [Starp pagānu dieviem un kristietību Baltijas kristianizācija un krusta kari] Latvijas Vēstnesis, Nr. 117-119 (3275-3277) 27.-29.05.2005.)

¹⁶² Eihmane, Eva. Riiga arhibiiskapa un Vācu ordeņa cīņas par varu viduslaiku Livonijā, Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 2012, lk 7

eesmärgid.”¹⁶³ Teost läbib tõdemus, et just ordu, vaatamata oma kõige erinevamat laadi siseprobleemidele, oli Liivimaad ühendav jõud.¹⁶⁴

Eva Eihmane artiklit „Riia peapiiskopid – ...”¹⁶⁵ saab käsitleda kui tema teose oodatud jätku, kus ta on kasutanud võimalust pikemalt peatuda iga peapiiskopi isikul ja ajastul. Nimetatud artikliga ja sellele eelnenud artikliga „...delegatsiooni mõrv 1428. ...” muudab E. Eihmane küsitavaks paradigma, et senises kirjanduses oli kõiges süüdi ordu. Tema artiklid suunavad lugejat vaagima, kas suuremad Liivimaa huvide kahjustajad olid orduvennad või kohaliku olukorraga tagasihoidlikult kursis olevad ambitsioonikad piiskopid, kes kujutluspildis nägid ennast vastavalt Friedrich von Pernstein (Riia peapiiskop 1304–1341) Liivimaa Philippe Ilusana (Prantsusmaa kuningas 1285–1314),¹⁶⁶ Johannes Ambundii (Riia peapiiskop 1418–1424) ja Henning Scharpenberg (Riia peapiiskop 1424–1448) Władysław II Jagiełłona (Poola kuninriiki kuningas 1386–1434) ja Vytautas Suurena (Leedu suurvürst 1392–1430).¹⁶⁷

Artiklis „Liivimaa põlisasukate ristimine ...” on E. Eihmane kriitilisemalt häälestatud Saksa ordu suhtes kui oma teistes artiklites, kuid toonitab vajadust käsitleda risticõdu, Saksa ordu ja põlisasukate ristimist oma aja, mitte kaasaja kontekstis, sest „vastuolu usulise misjoni ja vägivalda vahel eksisteerib ainult kaasaja inimeste teadvuses. Keskaja kristlikus ühiskonnas olid need tihedalt omavahel seotud, eriti risticõdade ajastul.”¹⁶⁸ „Liivimaa risticõdade ideeline tagamaa oli kristlikus ühiskonnas valitsev veendumus, et katoliku usku tuleb tuua tema piirimail elavatele rahvastele, mida ka tehti nii hästi kui seda võimaldas misjonäride isiklik jõud ja asjaolud ega seganud inimlikud nõrkused.”¹⁶⁹

2011. aastal kaitses Eva Eihmane väitekirja „Lääne kristliku ühiskonna 14.sajandi kriis Liivimaal?” („Rietumu kristīgās sabiedrības 14.gadsimta krīze Livonijā?”), juhendajaks

¹⁶³ Ibid, lk 17

¹⁶⁴ Siin haakub Eric Christianseni tõdemusega: „(Liivimaa orduvennad) olid hääletud koerad, kuid vähemalt suutsid nad hammustada.” Põhjala risticõjad. Tallinn, Tänapäev, 2004, lk 372

¹⁶⁵ Rīgas arhibīskapi – Vācu ordeņa varaskāres upuri? Rīgas arhibīskapu varas mērķi Livonijā. LVIŽ nr 1, 2014, lk 33-67

¹⁶⁶ Ibid, lk 41

¹⁶⁷ Eihmane, Eva. Livonijas bīskapu delegācijas slepkavība 1428. gadā: zināmais un nezināmais. LVIŽ nr 1, 2013, lk 29-59, siin lk 32-36

¹⁶⁸ Eihmane, Eva. Livonijas pamatiedzīvotāju kristīšana: Dieva vīna dārza iekopšana vai brutāla pakļaušana reliģiajs piesegā? Vēsture. Zeme, vara un reliģija viduslaiku un jaunajos laikos Baltijas jūras reģionā. Red. Šnē, Andris. Rīga. LU raksti nr 725, 2009, lk 9-28, (siin lk 10)

¹⁶⁹ Ibid, lk 26

professor Ilgvars Misāns. Kokkuvõte väitekirjast ilmus ka LVIŽ-s.¹⁷⁰ Väitekirjast uuris, milline oli 14. sajandi kriisiks nimetatud Lääne ühiskonna muutuste mõju Liivimaale, ning hindas, millisel määral mõjutas Liivimaa arenguid sisemine evolutsioon ja millisel määral välised faktorid. E. Eihmane näeb Lääne-Euroopa 15. sajandi sotsiaalsete ja majanduslike muutuste mõjutustes Liivimaal tugevat etnilist segregatsiooni. Viimase aja uurijad, näiteks I. Šterns ja A. Caune, küll välistavad etnilise segregatsiooni enne reformatsiooni.

Eva Eihmane essee „Paganismi ja ristiusu vahel – Baltimaade ristiusustamine ja ristisõjad”¹⁷¹ sisu kattub suurel määral kogumikus „Müüdid Läti ajaloo” avaldatuga. Essee ilmus ajalehes „Läti Häälekandja” („Latvijas Vēstnesis”) ehk portaalis www.vestnesis.lv, mis on Läti Vabariigi ametlik häälekandja (Eesti analoog on „Ametlikud Teadaanded”), mis peaks lubama lugejal arvestada, et loetu on Läti Vabariigi ametlik seisukoht.¹⁷²

Vitolds Muižnieks (1975–) artikkel „Kristlased või paganad, müüt või reaalsus” („Kristieši vai pagāni, mīts vai īstenība”)¹⁷³ on sissejuhatus tema 2011.aastal kaitstud väitekirjale „Arheoloogilised tunnistused 14.–18.sajandi matuste traditsioonidest Läti territooriumil” („Arheolģiskās liecības par 14.–18. gs. apbedīšanas tradīcijām Latvijas teritorijā”). V. Muižnieks tõdeb, et keskaegsel Liivimaal eksisteerisid kaks vaadet hauatagusele elule – ametlik, kiriklik ehk vertikaalne maailmavaade (taevas – põrgu) ja rahvatraditsioonidest jätkuvalt eksisteeriv paralleelilmaade vaade. Ühe tugevaima argumendina toob ta esile keskaegsed matmiskombed, nagu neid teatakse arheoloogiast ja ka kirjutatud allikatest. Lääne-Euroopas mähti maiseid jäänuseid surilinasse ning annetustega kirikule ja palvetega pühenduti kadunukese hinge eest hoolitsemisele. Vanal-Liivimaal endised matmiskombed –

¹⁷⁰ Eihmane, Eva. Skatiens uz krīzi caur vēstures prizmu: 14. gadsimts - 15. gadsimta pirmā puse Rietumu kristīgajā sabiedrībā. LVIŽ, 2011, nr 4, lk 5-36

¹⁷¹ Latvijas Vēstnesis nr. 117-119 (3275-3277) 27.-29.05.2005

¹⁷² ajaleht/portaal www.vestnesis.lv võimaldas Māris Krists Linde-l esitada vastuväidet - Linde, M.K. Vēlreiz: par pagānismu un kristietību Baltijā. Latvijas Vēstnesis, Nr. 121 (3279), 3.08.2005. <https://www.vestnesis.lv/ta/id/113730> – M.K. Linde on kirjutanud ja ka ise kirjastanud üle tosina Läti ja teiste riikide alternatiivajalooamatuid ja tema sõnavõtt riigi ametlikus häälekandjas tekitab nõutust (võttes arvesse, et Läti Ametlike publikatsioonide ja juriidilise informatsiooni seaduse § 2.p.2. näeb ette, et „„Latvijas Vēstnesis” ametlik publikatsioon on avalik-õiguslik ja siduv. Keegi ei saa ennast vabandada ametlikus väljaandes publitseeritud õiguslike aktide või ametlike teadaannete mittetundmisega.”). Loomulikult, saab öelda, et hr. Linde pseudoteaduslik-alternatiivajaloo-sünkretistlik looming ei ole ametlik teadaanne, aga just ametlikust ja tõesust ju portaal tugevalt aktsentueerib!

¹⁷³ Muižnieks, Vitolds. Kristlased või paganad, müüt või reaalsus. Miti Latvijas vēsturē. Red. Zellis, Kaspars. Rīga, LU žurnāla "Latvijas vēsture" fonds, 2006, lk 19-28

ohtrad hauapanused, ka relvade näol – päriselt ei hävinud ning tekitasid koos orduteenrite tugevate vana-germaani juurtega sünkretismi.¹⁷⁴

Sünkretismist kirjutab ka Kaspars Kļaviņš. K. Kļaviņš (1968–) on medievist ja kultuuriteoreetik, kes kaitses aastal 1995 väitekirja „Saksa ordu ideoloogia ja mentaliteet 13. ja 14. sajandi Liivimaa ajalooliste sündmuste kontekstis”, mille eesmärk oli kriitiliselt mõtestada Saksa ordu ideoloogiat ristsõdade, vaimulike rüütliordude ja rüütli-ideaalide kontekstis ning määratleda Saksa ordu liikmete vaimset sidet nende sotsiaalse päritoluga, silmaringiga ja võimalike kultuuriliste mõjutustega.¹⁷⁵ K. Kļaviņši 2009. aastal avaldatud teos „Saksa ordu ja Liivimaa” („Vācu ordenis un Livonija”) on väitekirja kvintessents. Ta kirjutab sissejuhatuses: „Baltisaksa, Läti sõjaeelne ja eriti nõukogude ajalooteadus on käsitlenud Saksa ordu ja koos sellega tema Liivimaa haru väga kitsast vaatenurgast, enamjaolt sõltuvalt kirjutaja enda poliitilistest vaadetest ja vastavalt valitseva ajastu ametlikule ideoloogiale. Tänapäeva Läti lugeja tunneb Saksa ordu ilukirjanduse põhjal.”¹⁷⁶

Nii teoses kui väitekirjas on üheksa osa: 1. Saksa ordu algaastate tegevuse iseloomustus; 2. Saksa ordu ideoloogia ristsõdade ideoloogia kontekstis; 3. Vaimulikele rüütliordudele iseloomulik ideoloogia Saksa ordus; 4. Saksa ordu ideoloogiline ja vaimne side Lääne-Euroopa rüütellike ideaalidega 13. sajandi „Liivimaa vanema riimkroonika” valguses; 5. Saksa ordu ja Euroopa rüütelkond 14. sajandi ajaloosündmustes; 6. Lääne-Euroopa rüütlikultuur ja Saksa ordu 14. sajandil; 7. Saksa ordu kaitsetraktaat kui selle ideoloogia peegel; 8. Saksa ordu vennaskonna sotsiaalse päritolu mõju nende vaimsusele; 9. Paganluse elemendid Saksa ordu mentaliteedis.

Kaspars Kļaviņš toonitab, et Saksa ordu poliitilisest ajaloost on kirjutatud väga palju, aga senini on tähelepanuta jäänud ordu ideoloogia ja vaimsuse käsitlemine ning tema soov oli seda lünka täita.¹⁷⁷ Autor tõdeb, et Saksa ordu 13. ja 14. sajandi mentaliteedil oli vähe ühist ristiusu eetilise õpetusega, see oli agressiivse ristsõja kontseptsioon.¹⁷⁸ Ordurüütlitele oli Uue

¹⁷⁴ Ibid, lk 21-23.

¹⁷⁵ Kļaviņš, Kaspars. Vācu ordeņa ideoloģija un mentalitāte 13. un 14. gs Livonijas vēsturisko notikumu kontekstā. Rīga, Latvijas Universitāte, 1995, lk 6

¹⁷⁶ Kļaviņš, Kaspars. Vācu ordenis un Livonija. Rīga, Garā pupa, 2000, lk 5

¹⁷⁷ Ibid, lk 5

¹⁷⁸ Ibid, lk 19-21

Testamendi rahuõnumitest¹⁷⁹ palju hingelähedasem Vana Testament, mis assotsieerus ka vanagermaani sõjateepikaga.¹⁸⁰

„Saksa ordu ja Liivimaa” seitsmes osa „Saksa ordu kaitsetraktaat” on Nicolaus von Jeroschini (Saksa ordu vaimulik, c1290–1336/41) ja Peter von Dusburgi (Saksa ordu vaimulik, s.pärast 1326) kroonikate vahetu ja kokkuvõtlik tutvustamine läti laiemale lugejaskonnale.¹⁸¹ Kuid eriti huvitav on teose viimane osa paganluse elementidest Saksa ordu mentaliteedis,¹⁸² kus arvestusväärne osa tõendusmaterjalist on arheoloogilist laadi ja autor viitab Ē. Mugarēviči teaduslikule panusele, tuues välja tema artikli „Arheoloogilised tõendused Liivimaa ordulosside arengust Läti territooriumil”.¹⁸³

Kaspars Kļaviņš on pööranud palju tähelepanu „ristisõja turismile”. Sellest on juttu nii väitekirjas, kui ka eraldi artiklite näol. Tema artikli „Vapiheerold Gelre kui 14. sajandi Liivimaa tutvustaja Lääne-Euroopa kultuuris”¹⁸⁴ põhisõnumiks on, et lätlased peaksid olema rõõmsad, et 14.sajandil teati Liivimaa kui koha olemasolust.¹⁸⁵

Praegune Saksa ordu kõrgmeister abt Bruno Platter kirjutas 2008. aasta jaanuaris tänukirja Kaspars Kļaviņšile „Saksa ordu võimalikult hea kuvandi säilitamise eest läti rahva mälus”. Samasuguse tänukirja on ära teeninud ajaloomagister Agris Dzenis (1972–), kelle uurimisvaldkonnaks on olnud kurelaste *ķoniņi* (alams.k. *Cursken konyngh*) – seitse kohalikku

¹⁷⁹ Ibid, lk 26-28

¹⁸⁰ Ibid, lk 43-44, 92-94

¹⁸¹ Ibid, lk 62-70

¹⁸² Ibid, lk 86-99

¹⁸³ Arheoloģiskās liecības par Livonijas ordeņa piļu attīstību Latvijas teritorijā. Arheoloģija un etnogrāfija, 1994, Nr 16, lk 93-109

¹⁸⁴ Ģerboņu herolds Gelre kā 14. gadsimta Livonijas reprezentētājs Rietumeiropas kultūrā. LVIŽ, 2009, Nr 1, lk 21-32

¹⁸⁵ Siin haakub František Šmahel tōdemusega: „Oluline on, et Shakespeare-aegne Inglismaa teadis Bōōmimaa olemasolust, see et teda paigutati kuhugi mere äärde, on teisejārguline” - „Old Czechs Were Hefty Heroes”: the Construction and Reconstruction of Czech National History in its Relationship to the „Great” Medieval Past The Uses of the Middle Ages in Modern European States. Volume VIII. History, Nationhood and the Search for Origins. Ed. Evans, R.J.W., Marchal, Guy P.. London, Palgrave and Macmillian, 2011, lk 245-258 (siin lk 245) ja Spekke, Arnolds. Latvijas vēsture. Latvijas tautas likteņcīņas Eiropas krustceļos. Stockholm: Miķelis Goppers, 1948, lk 133

Kuramaa suguvõsa, kes küll vaevaliselt, aga järjekindlalt säilitasid oma vabadikustaatust läbi sajandite. Nendest on ta kirjutanud rea artikleid.¹⁸⁶

Agris Dzenise vaated Saksa ordu ja kuramaalaste suhetele on väga pragmaatilised. Ta leiab, et ordu ja kurelaste 1267. aastal sõlmitud leping mitte ei toonud orjust, vaid lõpetas Kuramaa laostamise lõputute Riia linna ja piiskopi, saksa ja taani sõdalaste, leedulaste, vastristitud latgalite, eestlaste ja liivlaste röövretkede näol. A. Dzenis toonitab, et kurelastele säilis nii isiklik vabadus kui ka omandiõigus. Ka lepinguga sätestatud koormisi ordu ees ei saanud pidada suuremaks kui neil tõenäoliselt oli seni olnud kohaliku maavanema ees.¹⁸⁷

Agris Dzenis ei jaga Lätis populaarset ja aksiomaatilist seisukohta, et Kuramaa ja Zemgale hertsogkond (1562–1795) tõi midagi positiivset Kuramaa ellu. Arvukate näidetega rõhutab ta *ķoniņi*-te katastroofiliselt halvenevat olukorda hertsogiriigis, kaasa arvatud hertsog Jakobi (valitses 1642–1682) ajastul.¹⁸⁸ Just hertsogkonna ajastul tekkisid *ķoniņi*-tel kõige suuremad probleemid oma iidsete Saksa ordu käest saadud lääniõiguste tõendamisega. A. Dzenis pakub, et kohalike läänimeeste „unustamise” põhjuseks võis olla ka luterlusega leviv halvustav, põlastav suhtumine talupoegadesse ehk maaharijatesse, mis oli alguse saanud Martin Lutheri isiklikust, saksa talupoegade sõdadest tingitud vihast ja ängist.¹⁸⁹ *ķoniņi*-d on elav mälestus sellest Saksa ordust, mis valitses kahte kolmandikku Kuramaast. Veel 1930ndate keskpaigas oli võimalik realselt tutvuda orduläänidega, kui seitse Kuramaa küla elasid oma suguvõsade kunagistes läänipiirides.¹⁹⁰ A. Dzenis on läti keelde tõlkinud ja avaldanud kõik säilinud Saksa ordu ja *ķoniņi*-te vahelised lepingud¹⁹¹ ning muud *ķoniņi*-eid puudutavad ajalooürikud.¹⁹²

¹⁸⁶ Kohalikku päritolu läänimehed Lääne-Lätis Liivimaa ajastul [Vietējās izcelsmes lēņavīri Rietumlatvijā Livonijas laikā] Latvijas Kara muzeja gadagrāmata IV, Rīga, Latvijas Kara muzejs, 2003, lk 41-59; Kohalikku päritolu läänimehed Kuramaa ja Zemgale hertsogkonnas [Vietējās izcelsmes lēņa vīri Kurzemes un Zemgales hercogistē] Ventspils Muzeja raksti, V, Rīga, Ventspils muzejs, 2006, lk 70-88; Kurelaste *ķoniņi*-te rada ajas ja ruumis [Kuršu ķoniņu ceļš laikā un telpā]. Kurzemnieks 02.10.2003. –09.03. 2004., loetud <http://pusdziva-vesture-dzenis.blogspot.com/2010/02/dzenis-kursu-koninu-cels-laika-un-telpa.html> 09.05.2018

¹⁸⁷ Dzenis, Agris. Kuršu ķoniņu ceļš laikā un telpā. Kurzemnieks 02.10.2003.–09.03.2004., loetud <http://pusdziva-vesture-dzenis.blogspot.com/2010/02/dzenis-kursu-koninu-cels-laika-un-telpa.html> 09.05.2018

¹⁸⁸ Dzenis, Agris. Vietējās izcelsmes lēņa vīri Kurzemes un Zemgales hercogistē. Ventspils Muzeja raksti, V, Rīga, Ventspils muzejs, 2006, lk 70-88, (siin lk 71, 74)

¹⁸⁹ Dzenis, Agris. Vietējās izcelsmes lēņavīri Rietumlatvijā Livonijas laikā. Latvijas Kara muzeja gadagrāmata IV, Rīga, Latvijas Kara muzejs, 2003, lk 41-59 (siin lk 58)

¹⁹⁰ Dzenis, Agris. Kuršu ķoniņu ceļš laikā un telpā. Kurzemnieks” 02.10.2003. –09.03. 2004., loetud <http://pusdziva-vesture-dzenis.blogspot.com/2010/02/dzenis-kursu-koninu-cels-laika-un-telpa.html> (lk 24-27) 09.05.2018.

¹⁹¹ Vanim konungite lääniõigusi kinnitav ürik pärineb 1320.aastast:

Agris Dzenis peab ajaloo teemalist ajaveebi <http://pusdziva-vesture-dzenis.blogspot.com.ee>, mille pealkiri „Poolenisti elus ajalugu” ja alampealkirjaga „Te võite seda elustada või siis päris tappa” haakuvad K. Kļaviņši 2009. aastal ilmunud ja suurt vastukaja leidnud¹⁹³ artiklite kogumikuga „apStāvēšana” – teose mitteortodoksses nimes on sissekirjutatud kaks mõistet: „stāvēšana” – eesti keeles „seisak”, „apstāvēšana” – „itk”. Mõlema ajaloolase teoseid ühendab soov ärgitada läti ühiskonda aktiivsemalt ja avatumalt mõtestama oma ajalugu.

2013. aastal avaldas Läti Vabariigi ametlik häälekandja „Latvijas Vēstnesis” Kaspars Kļaviņši essee „Ajaloolised müüdid: tekkest ja tähendusest kaasaegse natsiooni arengus” („Vēsturiskie mīti: izcelsme un nozīme modernas nācijas attīstībā”) ajalooliste müütide ja stereotüüpide kujunemisest ning nende vältimatult vajalikust übermõtestamisest. Essee ilmus artiklite sarjana 2013. aastal ning kutsus ühiskonnas esile teose „Eesti ajalugu II” ilmumisega sarnase reaktsiooni. Essee on oma olemuselt kokkuvõte K. Kļaviņši varem teaduslikes ajakirjades ja kogumikes ilmunud artiklitest.¹⁹⁴ Suur osa esseest on tagasivaade lätlaste ja Saksa ordu ühisminevikule:

- Läti vanad poliitilisteks manipulatsioonideks kergesti kohandatavad stereotüübid nagu „700 aastat orjust”, „sulase vaimsus”, „tume minevik”, „pahatahtlikud ristsõdalased” ja „naiivsed kohalikud”... saavad alguse minevikus, kusjuures mitte

LUB Abt. 1, Bd. 2, nr 671: *Gerhard von Jocke, Meister des D.O. in Livland, urkundet, dass er, mit Rath und Einwilligung seiner Brüder, dem Toutegoden und dessen Erben zwei Haken Landen zu Lehn gegeben, welche dessen verstorbener Vorgänger Christian einst besessen, und deren Gränzen, am Fluss Zerenden beginnend, längs dem Syp genannten See fortlaufen bis zu den mit Kreuzen bezeichneten Bäumen, und nach Ausweis der Kreuze und Zeichen zurück zum Fluss Zerenden; dieses Land sollen sie, mit allem Zubehör, mit demselben Rechte, wie alle übrigen Vasallen des Ordens in Curland, für ewige Zeiten besitzen.*

Tõenäoliselt oli see eelmist – kas siis suusõnalist või nüüdseks kadunud kirjalikku lääniõigust kinnitav dokument.

¹⁹² Seni avaldatud ainult internetis: <http://pusdziva-vesture-dzenis.blogspot.com.ee/2010/02/rietumlatvijas-vietejas-izcelsmes.html>

¹⁹³ Vastukajad: <http://www.delfi.lv/kultura/news/books/kaspars-klavins-apstavesana.d?id=24493147> <http://www.baltairuncis.lv/blogs/gramata-apstavesana/>; <http://www.ivitas-blogs.com/params/post/549235/>, jt.

¹⁹⁴ The Significance of Local Baltic Peoples in the Defence of Livonia (Late Thirteenth-Sixteenth Centuries). The Clash of Cultures on the Medieval Baltic Frontier. Ed. A.V. Murray. 2009, lk 321–340; Kas izveidoja un aizsargāja Livoniju. apStāvēšana. Rīga, 2009, lk 7–20; Cēsis – Latvijas vēstures simbols, Cēsis, 2012; Sacred Forests (and Trees) in Latvia and in the Latvian Mind. Published in Environmental Philosophy and Landscape Thinking. Ed. by Liina Lukas, Ulrike Plath, Kadri Tüür. Tuglas Literature Centre, 2011; The Ideology of Christianity and Pagan Practice among the Teutonic Knights: The Case of the Baltic Region. Journal of Baltic Studies, Vol. XXXVII, Nr. 3, Fall 2006; Heisterbahas Cēzarija vēstījums par Kaupo uzklaušito grēksūdzi un Livonijas recepcija 13. gadsimta Eiropas intelektuālajā tradīcijā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 2013, Nr 2, lk 5-23 – siin mainitud ainult need artiklid, mis otseselt puudutavad 13-16. sajandeid

reaalses minevikus, vaid uue aja ideelises ja väljamõeldud konstruktsioonidest kokkupandud minevikus;

- Sulased olid mitte meie esivanemad, vaid on kaasaja nomenklatuur, kes loodusliku valiku tulemusena on selgrootu ning võimeline kõige paremini kohanema ja pidama „vastutavaid ameteid”.
- Läti elanikud ei püüagi muuta ammu vastuvõetamatuid ja silmnähtavalt kahjulikke teooriad, kuid hävitavad lakkamatult kõike tarvilikku ning demonteerivad traditsioone.
- Vahel õnnestub rahvusel eduka legendi loomine. Üks säravamaid näiteid on müüt Leedu suurriigist. Ettekujutust Leedu minevikust kasutatakse Lätis sama tihedalt kui Leeduski. Kord võimsa Poola-Leedu suurriigi ainus side leedulastega on nimi. Aga nimi on rahvusmüüdi jaoks oluline kujundus- ja kaunistuselement.
- Leedulased said kingituseks valmismüüdi vägevast suurriigist poolakeelsete rahvusromantikute kirjanduspärandist (Adam Mickiewicz jt) – ja tänapäevani pole nad vaevelnud mingite alaväärsuskomplekside käes.¹⁹⁵
- „Sakslased” ja „mittesakslased” olid keskaja Liivimaal sotsiaalne, mitte rahvuslik mõiste.
- 1502. aastal purustas 5000 mehe suurune Liivimaa armee umbes 18000 mehe suuruse moskoviitide väe, kindlustades nii rahu järgmiseks 50 aastaks. Kui on vaja võitjate kontingendile anda rahvuse nime, siis need olid saksa-eesti-läti ühendjõud. Kuid see märkimisväärne sündmus on tänapäeva Läti elanikel pea teadvustamata, selle asemel teatakse Karutapja ja Musta Rüütli eepilist võitlust Väina kaldal, mis on kirjanduslik väljamõeldis!
- Kummaline on mitte ajalooallikate informatsioon, vaid lätlaste totaalne võimetus neid lugeda. Läti lugejad loevad keskaja allikaid tänapäeva vaatevinklist, omastades teksti sõna-sõnaliselt.
- Paganluses süüdistatud Saksa orduvennad oleksid järgnenud oma Templi ordu vendadele tuleriidale, kui neil poleks olnud nii tugev riik.
- Kuulus tsistertslane Heisterbachi Caesarius viitas oma "Libri VIII miraculorum" (1225–1227) liivlaste Kaupole kui pühale valitsejale.¹⁹⁶

¹⁹⁵ Kaspars Kļaviņš. Vēsturiskie mīti: izcelsme un nozīme modernas nācijās attīstībā (I). <http://www.lvportals.lv/viedokli.php?id=257835>

- Lāti folkloor pole unikaalne sellepärast, et teda ei saaks millegagi võrrelda, vaid sellepärast, et seda on nii hoolikalt ja metoodiliselt targalt kogutud.¹⁹⁷

Kaspars Kļaviņš'i mõtetega kattuvad ka vanema põlvkonna välislätlase Jānis Krēsliņš'i (1924–) kirjutised, eriti tema essee „Müüdid lätlastest ja Lāti ajaloost ja märkused niinimetatud Lāti kuvandi teemal” („Mīti par latviešu un Latvijas vēsturi un piezīmes par tā dēvēto Latvijas tēla jautājumu”). J. Krēsliņš on kunstiajaloolane, bibliograaf ja poeet, kes aastatel 1953–1993 töötas Ameerika Ühendriikide Välispoliitika nõukogus ning samal ajal avaldas aktiivselt ajakirjas „Jaunā Gaita” ja teistes diasporaa perioodilistes väljaannetes artikleid lāti kultuurist, kirjandusest ja ajaloost. Mõned mõtted J. Krēsliņš'i esseest.¹⁹⁸

- Ristiusustamine Lātis ja Eestis oli suurel määral sarnane sama protsessiga Skandinaavias, Soomes ja mujal Euroopas.
- Liivimaa ja Latgale hõimude tugi Saksa ordule oli üks peamisi faktoreid, mis aitas praeguse Lāti ja Eesti territooriumi kaasamist Vana-Liivimaa poliitilistes formeeringutes.
- Katoliiklus on jätnud Lātimaale palju sügavamad jäljed, kui seni arvatud.¹⁹⁹
- Nii Lāti kui ka Eesti provintsiaalautonoomia on Euroopa poliitilistes struktuurides eksisteerinud juba aastasadu, isegi kui lätlased ei ole olnud määrav jõud poliitilistes, majanduslikes ja kultuuri küsimustes, nagu pole ka mitmeid sajandeid olnud soomlased Soomes, norrakad Norras, rootslased Lõuna-Rootsis, poolakad Poolas.
- Norras olid valitsevaks klassiks taanlased ja norrakad saavutasid iseseisvuse alles 20. sajandi alguses, Soomes rootslased, kes oma iseseisvuse saavutasid samal ajal kui lätlased ja eestlased.²⁰⁰

¹⁹⁶ Kaspars Kļaviņš. Vēsturiskie mīti: izcelsme un nozīme modernas nācijas attīstībā (II). <https://lvportals.lv/viedokli/257856-vesturiskie-miti-latviesu-stereotipiskais-pagatnes-redzejums-ii-2013>

¹⁹⁷ Kaspars Kļaviņš. Vēsturiskie mīti: izcelsme un nozīme modernas nācijas attīstībā (III). <https://lvportals.lv/viedokli/257889-vesturiskie-miti-latviesu-kulturās-pasizolacija-iii-2013>

¹⁹⁸ Kõik teesid esseest Krēsliņš, Jānis. Mīti par latviešu un Latvijas vēsturi un piezīmes par tā dēvēto Latvijas tēla jautājumu. Jaunā Gaita, 1998, Nr 2/213, lk 18-25 (siin lk 19)

¹⁹⁹ See haakub Inna Põldsami „Eesti raamatu ajaloo algus – kas luterliku või katoliku kirjasõnaga” (Tuna, 2000, nr 2, lk 12-20, siin lk 18), kus ta viitab E. Blumfeldt artiklile „Saare-Lääne piiskopkonna visitatsiooniprotokolle aastaist 1519-1522” (Ajalooline ajakiri, nr 1. Tartu, 1933) – kõnekad on mitte ainult need faktid, et oli talupoegi, kes tundnud ei palveid, ega kümme käsku, aga ka need faktid, et 16.sajandi alguses talupojad andsid oma varast kaks lehma, et surnut kiriklikult matta, lasid enne kadunukesel mädaneda kirikuaias, kui teda matta mittekristlikult ja kaebasid kirikuõpetaja peale, kes jättis oma kohustusi täitmata.

- Tänapäeva Läti ja Eesti Vabariigi territooriumid on identsed kolmsada aastat eksisteerinud Vana-Liivimaa konföderatsiooni territooriumiga.

Jānis Krēsliņš essee ilmus 15 aastat varem K. Kļaviņš omast, „JG” 1998. aasta juuni väljaandes. Autorid on oma tõdemuseni jõudnud mööda paralleelseid radu, K. Kļaviņš plussiks on laialdasemad ajalooallikate teadmised, J. Krēsliņšil – suurem kultuurteoreetiline pagas ja juba ainuüksi eluaastatest tulenev suurem lugemus.

2010. aastal ilmus Ēvalds Mugurēviči poolt tõlgitud, toimetatud ja kommenteeritud Franciscus de Moliano 1312. aasta uurimisprotokoll.²⁰¹ Teoses on paralleelselt nii ladina- kui läti keelne protokoll tekst, kommentaarid, allikate, bibliograafia ja isikute loetelud. Kommentaarid annavad ammendavat informatsiooni ja seletusi kõikide protokollis mainitud faktorite – nii inimeste kui ka asukohtade, hoonete ja mõistete kohta. Toimetaja ise kirjutab sissejuhatuses, et on paradoksaalne, et teost pole varem tõlgitud (ka teistesse keeltesse mitte) ja seni on ajaloolased kasutanud ainult selle regeste Liivimaa ja Preisimaa dokumentidest. Selle raamatu avaldamist võib võrrelda keskaegse kroonika tõlkega, vähemasti Läti kontekstis, kus 1287/97–1330. aastate sündmused on alati huvitanud nii ajaloolasi kui tavalugejaid. Sellega avanes võimalus tutvuda veel ühe mahuka allikmaterjaliga, mida nii palju on käsitletud ja mõtestatud.

Keskajast on kirjutanud ka teised läti ajaloolased ja loomulikult mainitakse nende kirjutistes ka Saksa ordu ja 13. sajandi vallutusi. Kõiki ei jõuaks siin ära märkida ning kuna ETIS- tüüpi bibliograafiline kataloog on Lätis alles koostamisel (nagu juba sissejuhatuses kirjas), siis on ka piiratud suunavate viidete arv. Tänapäeva ajalooteadlaste huvipakkuvad kirjutised on

²⁰⁰ See haakub Myhre, Jan Eivind „The „Decline of Norway”: Greif and Fascination in Norwegian Historiography on the Middle Ages” - *The Uses of the Middle Ages in Modern European States. Volume VIII. History, Nationhood and the Search for Origins.* Ed. Evans, R.J.W., Marchal, Guy P.. London, Palgrave and Macmillian, 2011, lk 18-30, (siin lk 20-24)

²⁰¹ Franciscus de Moliano *Conscriptio inquisitionis testium 1312.* Rīga, LU Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2010

Vija Stikāne Riia peapiiskopkonnast²⁰², Valda Kļava Liivimaa ja Saksa-Rooma keisririigi suhetest²⁰³, Andris Levānsi keskaegsest historiograafiast ja kirjakunstist.²⁰⁴

LÜ Ajaloo ja filosoofia teaduskonna keskaja õppetooli juhataja professor Ilgvars Misānsi (1955–) historiograafilisest artiklitest on juba jutu olnud. Tema teaduslikud uurimisvaldkonnad on ka Hansa Liidu linnad,²⁰⁵ Liivimaa maapäev ning teised Läti keskaja teemad ja pedagoogiline töö noorte ajaloolaste ettevalmistamises. Ilgvars Misānsi artikleid leiab peajasjalikult saksakeelsetest kogumikest, kui siin juba nimetatu „Klio Latvijā” mitte arvestada. Lätis on laiemale lugejaskonnale tuttav tema artikkel „Cēsis Saksa ordu ja Hansa ajaloos” (Cēsis Vācu ordeņa un Hanzas vēsturē. Konverentsi „Quo vadis, Cēsis?” materjalid; Cēsis, 2007).²⁰⁶

„Lāti Vabariik – 100” raames on Läti Riigikantselei ja Vidzeme Ülikooli koostööna valminud kokkuvõtlik ülevaade Läti ajaloost eelajast tänapäevani, varustatud võtmesõnadega, isikuregistriga ajaskaalas, ajaloo ekspertide, allikate ja kirjanduse nimekirjadega – https://www.mk.gov.lv/sites/default/files/editor/lv_vesture100gadei.pdf

²⁰² Vt ka: https://www.lvi.lu.lv/lv/LVIZ_2012_files/1numurs/V_Stikane_Silvestra_zelastiba_LVIZ_2012_1.pdf
[https://www.lvi.lu.lv/lv/LVIZ_2014_files/V_Stikane_%20Fogtu%20statuss_LVIZ_%202014_1%20\(90\).pdf](https://www.lvi.lu.lv/lv/LVIZ_2014_files/V_Stikane_%20Fogtu%20statuss_LVIZ_%202014_1%20(90).pdf)
loetud 09.05.2018

²⁰³ Vt. nt:
[https://www.lvi.lu.lv/lv/LVIZ_2014_files/V_Klava_Livonija_Svetaja_%20Romas_imperija_LVIZ_%202014_1%20\(90\).pdf](https://www.lvi.lu.lv/lv/LVIZ_2014_files/V_Klava_Livonija_Svetaja_%20Romas_imperija_LVIZ_%202014_1%20(90).pdf) loetud 09.05.2018

²⁰⁴ Vt. nt:
https://www.lvi.lu.lv/lv/LVIZ_2012_files/1numurs/A_Levans_Cum_litterarum_testimonio_LVIZ_2012_1.pdf
loetud 09.05.218

²⁰⁵ Vt. nt:
https://www.lvi.lu.lv/lv/LVIZ_2014_files/I_Misans_Hierarhijas_aspekti_LVIZ_%202014_1%20%2890%29.pdf
loetud 09.05.2018

²⁰⁶ http://62.63.146.21/cktc/1/I.Misans_Cesis_Vacu_ordena_un_Hanzas_vesture.pdf loetud 09.05.2018

Kokkuvõte

Uurimuse „13. sajandi saksa vallutuste kajastusi läti ajalookirjutuses” eesmärgiks oli tutvustada 13. sajandi (saksa) vallutuste kajastusi läti historiograafias. Lisaks läti autorite ajalookäsitlustele on kasutatud ka eesti, tšehhi, norra, hollandi käsitlusi. Vaadeldavateks tekstideks olid vastavateemalised monograafiad ning artiklid ajalooteemalistes kogumikes ja teaduslikes väljaannetes, artiklid 1920–1940ndate Läti ajalugu populariseerivatest perioodilistest väljaannetest. Kasutatud on ka meediaväljaandeid.

Läbi uuritud tekstide olen kajastanud nii ajaloolaste kirjutistes leiduvaid Läti riigi ametlikke seisukohti erinevatel perioodidel, kui ka neid kajastavate teadlaste vaateid, mis olid erinevad riiklikust ajalookäsitlusest.

Käsitletud materjalidest saab jälgida 13. sajandi (saksa) vallutuste kajastamist läbi aja, alustades 19. sajandi noor-lätlase Juris Alunānsi esseest kuni 21. sajandi ajaloolaste artikliteni Läti Ajaloo Instituudi ajakirjas.

1920-1940ndate ajaloolased kurtsid allikate „puudulikku” sisu üle, millega peeti silmas mittemeelepäraseid käsitlusi tekstides. Nõrdimust rahvusromantismist ajendatud pettekujutluste purunemisest kanaliseeriti rahvuslikul pinnal.

Mitme ajaloolaste lahkumine kodumaalt Teise maailmasõja lõppedes oli ühtlasi ka nende lahkumine rahvusriigist ja selle ideoloogiast. Tookord noored ajaloolased Edgars Dunsdorfs ja Indriķis Šterns jätkasid oma akadeemilist teekonda väljastpoolt rahvusromantismist kammitsetud keskkonda ja see võimaldas neil kujuneda (Läti) medievistide seni ületamatuks paremikuks.

Nõukogude okupatsiooniaegne keskajaajalookirjutus oli täielikus madalseisus. Aasta 1952 ja 1973 vahel ei ole leida märkimisväärseid Läti keskaega kajastavaid kirjutisi. Māra Caune ning läti arheoloogide kirjutised olid kaalutletud katsed Läti keskaja uurimist madalseisust välja tuua.

Näib, et kaasaja lätlastel on jätkuvalt raskuseid ajaloo übermõtestamisel. Jätkuvalt otsitakse uut narratiivi, vaadet. Enne Läti omariiklust ja 1930ndatel sisuliselt kirjutati ümber baltisaksa autorite töid, andes neile uut ideelist värvingut, mis oli tugevalt mõjutatud sotsialistlikest ideedest ja pastoraalsest rahvusromantismist. Pärast taasiseseisvumist 1990ndates ei ole mõeldud ega võetud midagi ette, et kujundada kaasaegsem rahvusidentiteet. Kergem näis

kasutada 1930ndate vaateid ja neid tehnikult kohandada tänapäeva ühiskonda. Aga autoritaarse K. Ulmanise ajastu mudelid ei saa rakendada kaasaegses Läti ühiskonnas, 1930ndat tootsid ehk oma ajal vajalikke, rahvast ja rahvusriiki tugevdavaid müüte, kuid need olid müüdid. Vajadusest nendest loobuda oli juba palju juttu eelpool, kuid neile, „kes seavad ajaloolist tõe rahvushuvidest kõrgemale, vaadatakse kui reeturitele”, on öelnud František Šmahel.²⁰⁷

Kirjutades 1970ndate arheoloogidest, võrdlesin neid 19.sajandi Madalmaade katoliiklastega, kas üksiku kiriku, koguduse, kirikuteenri, kloostri lugudest panid kokku reformatsioonieelse Hollandi ajalugu. Tahaks neid uuesti võrrelda Läti tänapäeva noorema põlvkonna ajaloolastega: on kirjutatud väga palju, väga detailseid ja väga spetsiifilisi artikleid. Koos moodustavad nad uue vaate 13. sajandi vallutustele, kuid mitte ühtse trükisena. Jätkuvalt ei ole kodu-Lätis piisaval määral mõtestatud ja populariseeritud välis-Läti ajaloolaste töid.

Selle töö kirjutamise ajal loetust jäi kajama Agris Dzenise ja Kaspars Kļaviņši pessimistlikud seisukohad ajalootunnetuse küsimustes ja Eva Eihmane kirjaread kogumikust „Müüdid Läti ajaloos”: „Senise rahvuspositsioonidelt kirjutatud keskaegse Liivimaa historiograafia üheks suunaks on olnud teadvustamata alternatiivsete mudelite otsing ning teiseks nende ümberlukkamine.”²⁰⁸

„700aastane orjapõlv” ja „saksa vallutajad” pole ainsad müüdid, millega lätlased peavad silmitsi seisma. Üks müüt on ka läti rahvalaulude unikaalsus. Aga näib et I. Šternsi monograafiatega ja Andris Caune kirjutistega on lõppemas ulatuslik viitamine läti rahvalauludele kui ajaloolistele allikatele. See on väga teretulnud pööre – kui tegu ei ole etnograafiliste kirjutistega, siis ei tohiks neisse kahesaja tuhandesse luuletusse suhtuda kui ajalooallikatesse, sest nende vanus ei ole ega ei saa olema täpselt määratletud.

²⁰⁷ Šmahel, František. „Old Czechs Were Hefty Heroes”: the Construction and Reconstruction of Czech National History in its Relationship to the „Great” Medieval Past. -The Uses of the Middle Ages in Modern European States. Volume VIII. History, Nationhood and the Search for Origins. Ed. Evans, R.J.W., Marchal, Guy P.. London, Palgrave and Macmillian, 2011, lk 245-258 (siin lk 248)

²⁰⁸ Eihmane, Eva. Līvzemes kristianizācijas periods kā bāze paliekošiem mītiem. Mīti Latvijas vēsturē. Red. Zellis, Kaspars. Rīga, LU žurnāla "Latvijas vēsture" fonds, 2006, lk 13-18 (siin lk 14)

Kasutatud kirjandus

- Acta Historica Vindaviensia I/ Ventspils muzeja raksti I. Red. Jakovļeva, Mārīte, Vijups, Armands. Rīga, Latvijas Universitātes žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2001
- Alunāns, Juris. Leiši. Mājas Viesis, 1858.: 23.06.1858., Nr 25, lk 196-199; 07.07.1858. Nr 27, lk 211-214; 21.07.1858. Nr 29, lk 228-230; 04.08.1858. Nr 31, lk 246-247; 18.08.1858. Nr 33, lk 262-264 ja 25.08.1858. Nr 34, lk 267-269
- Arbuzovs, Leonids jaunākais. Arveda Švābes Latvju kulturas vēsture. Latvju Grāmata, 1924, Nr 1, lk 9-15; Nr 2, lk 122-131
- Bīlmanis, Alfrēds. Kādai jābūt Latvijas vēstures zinātnei. Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 1925, Nr 4, lk 369-374
- Biļķins, Vilis. Nameiķis un viņa laikmets. Rīga, autori vāļjaanne, 1935
- Blaufūss, Frīdrihs Bernhards. Stāsti no tās vecas un jaunas būsanas to Vidzemes ļaužu (1753). Rīga, Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 2015.
- Brüggemann, Karsten. Rahvusliku vaenlasekuju demontaažist ehk Carl Schirren kui Eesti iseseisvuse rajaja? Mārkusi Jaan Unduski „metahistoriliste žestide” kohta. Tuna, 2002 Nr 3, lk 93-98
- Butulis, Ilgvars. Zemgale K. Ulmaņa autoritārajā ideoloģijā. Jelgavas muzeja raksti III. Jelgava, Ģ. Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejs, 2007, lk 74-79
- Butulis, Ilgvars. Ārzemju informācija žurnālā „Zvaigzne”. 1956-1959. Caune, Andris (red.). Latvijas vēsture 20. gadsimta 40.-90. gados. Latvijas vēsturnieku komisijas raksti. 21.sējums. Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, lk 452-472
- Caune, Andris. Pati Rīga ūdenī : arheologa stāsts par zudušo Rīdziņas upi, par pirmo ostu, kuģniecības līdzekļiem un amatiem senajā Rīgā. Rīga, Zinātne, 1992
- Caune, Andris. Pētījumi Rīgas arheoloģijā. Rakstu izlase. Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007
- Caune, Andris. Rīga zem Rīgas: arheologa stāsts par senās Rīgas zudušajām celtnēm”, Rīga, Zinātne, 1985
- Caune, Māra. Rīgas pilsētas un Livonijas ordeņa karš 1297-1330. Latvijas PSR ZA Vēstis, 1973, Nr 12, lk 63-74
- Christiansen, Eric. Põhjala ristosjad. Tallinn, Tānapäev, 2004
- Dunsdorfs, Edgars un Spekke, Arnolds. Latvijas vēsture 1500-1600. Uppsala, Daugava, 1964
- Dzenis, Agris. Kuršu ķoniņu ceļš laikā un telpā. Kurzemnieks” 02.10.2003.–09.03.2004. loetud <http://pusdziva-vesture-dzenis.blogspot.com/2010/02/dzenis-kursu-koninu-cels-laika-un-telpa.html> 09.05.2018
- Dzenis, Agris. Vietējās izcelsmes lēņa vīri Kurzemes un Zemgales hercogistē. - Ventspils Muzeja raksti, V, Rīga, Ventspils muzejs, 2006, lk 70-88

Dzenis, Agris. Vietējās izcelsmes lēņavīri Rietumlatvijā Livonijas laikā. - Latvijas Kara muzeja gadagrāmata, IV, Rīga, Latvijas Kara muzejs, 2003, lk 41-59

Eihmane, Eva. Livonijas pamatiedzīvotāju kristīšana: Dieva vīna dārza iekopšana vai brutāla pakļaušana reliģiajās piesegā? - Vēsture. Zeme, vara un reliģija viduslaiku un jaunajos laikos Baltijas jūras reģionā. Red. Šnē, Andris. Rīga. LU raksti nr 725, 2009, lk 9-28

Eihmane, Eva. Rīgas arhibīskapa un Vācu ordeņa cīņas par varu viduslaiku Livonijā. Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 2012

Eihmane, Eva. Rīgas arhibīskapi – Vācu ordeņa varaskāres upuri? Rīgas arhibīskapu varas mērķi Livonijā. LVIŽ 2014, Nr 1, lk 33-67

Eihmane, Eva. Livonijas bīskapu delegācijas slepkavība 1428. gadā: zināmais un nezināmais. LVIŽ 2013, Nr 1, lk 29-59

Eihmane, Eva. Starp pagānu dieviem un kristietību Baltijas kristianizācija un krusta kari. Latvijas Vēstnesis Nr. 117-119 (3275-3277) 27.-29.05.2005

Franciscus de Moliano Conscriptio inquisitionis testium 1312. Translationem paravit, praefationem conscripsit et textum interpretatus est Ēvalds Mugurēvičs. Rīga, LU Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2010

Grīns, Aleksandrs. Nameja gredzens. Rīga, Zinātne, 1989

Ģērmanis, Uldis. Latviešu tautas piedzīvojumi. Rīga, Zvaigzne, 1991

Ģērmanis, Uldis. Lāti rahva elurada. Tartu, Ilmamaa, 1995

Ģinters, Valdemārs. Daugmales pilskalns 1935.gada izrakumi. Senatne un Māksla. 1936, Nr 1, lk 33-55

Ieskats Latvijas vēstures svarīgākajos jautājumos. Red. Krūmiņš, G.. Vidzemes Augstskola un Valsts kanceleja, 2006, loetud https://www.mk.gov.lv/sites/default/files/editor/lv_vesture100gadei.pdf 09.05.2018

Karlsons, Žanis. Ordeņa laikmets Latvijā. Rīga: Valters un Rapa, 1936

Keruss, Jānis. Sovjetizācija (1944-1956). Lipša I., Runce I., Zellis K., Keruss J.. Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes vēsture padomju laikā: personības, struktūras, idejas (1944–1991). Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 2011. lk 88-129

Kivimäe, Jüri. Vallutus, kolonisatsioon ja/või kultuuriülekanne. Vaateid Liivimaa keskaja uurimisele lühiteesidena. Loetud <https://www.utkk.ee/kirjanduskeskus/yritused/kirjanduskeskuse-teadusseminarid.html?id=52> 09.05.2018

Kļaviņš, Kaspars. apStāvēšana. Rīga: Mansards, 2009

Kļaviņš, Kaspars. Ģerboņu herolds Gelre kā 14. gadsimta Livonijas reprezentētājs Rietumeiropas kultūrā. LVIŽ, 2009, Nr 1, lk 21-32

Kļaviņš, Kaspars. Vācu ordeņa ideoloģija un mentalitāte 13. un 14. gs Livonijas vēsturisko notikumu kontekstā. Rīga, Latvijas Universitāte, 1995

- Kļaviņš, Kaspars. Vācu ordenis un Livonija. Rīga, Garā pupa, 2000
- Klišāns, Valdis. Vācu ordenis Livonijā XIII-XIV gs. Rīga, Agroinformācija, 1991
- Krēsliņš J. Friedrich Blaufuß und seine Erzählungen aus der Geschichte und Gegenwart der Livländer vom Jahre 1753. - Europa in der Frühen Neuzeit. Bd. 3. Weimar; Köln; Wien, 1997
- Krēsliņš, Jānis. Mīti par latviešu un Latvijas vēsturi un piezīmes par tā dēvēto Latvijas tēla jautājumu. Jaunā Gaita, 1998, Nr 2 (213), lk 18-25
- Krēsliņš, Jānis. Stāsts par Frīdrihu Bernhardu Blaufusu un viņa *nevaid nizzināmiem stabtiem*. Nordic Council of Ministers' Office in Latvia 2007.aasta konverentsi „Liivimaa. Kirik. Ühiskond.” („Vidzeme. Baznīca. Sabiedrība”) materiālid, loetud 09.05.2018 http://norden.lv/Uploads/2015/12/18/3/raksti_doc.pdf
- Krodsneeks, Jānis. Is Baltijas wehstures. Rīga, Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nod., 1912-1914
- Krodsneeks, Jānis. Latwijas westure. Rīga, A. Gulbis apgahdībā, 1920
- Kukk, Kristi. Väikerahvuste ajalookäsitluste genees ja narratiivid: Eesti võrdluses teiste Põhjala ja Baltikumi mittedominantsete rahvustega 19. sajandist kuni Teise maailmasõjani. Tartu, Tartu Ülikooli kirjastus, 2013
- Landers, Kārlis. Latwijas wehsture. Maskava, Krievijas Komunistiskās Partijas C.K. Latsekcija, 1922
- Latvijas vēsture 20. gadsimta 40.-90. gados. Red. Caune, Andris. Latvijas vēsturnieku komisijas raksti. 21.sējums. Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007
- Lazdiņš, Jānis. Profesors Arveds Švābe: literāts, tiesībnieks, vēsturnieks vai politiķis. Jurista Vārds, 2017, Nr 49 (1003), lk 22-33
- Merķelis, Garlībs. Vanems Imanta. Senlatvju teika. Waverly, Latvju Grāmata, 1971
- Milicers, Klauss. Vācu ordeņa vēsture. Rīga, Zvaigzne ABC, 2009
- Misāne, Agita. Daudzskaldnis. Par latviešu literātu un vēsturnieku Arvedu Švābi. Domuzīme, Nr 4 (2015)
- Misāns, Ilgvars. Cēsis Vācu ordeņa un Hanzas vēsturē. Quo vadis, Cēsis? Vēsture un mūsdienu nosacījumi pilsētas attīstībai, Cēsis, 2007
- Misāns, Ilgvars. Klio Latvijā. Raksti par historiogrāfijas problēmām. Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 2012
- Mīti Latvijas vēsturē. Red. Zellis, Kaspars. Rīga, LU žurnāla "Latvijas vēsture" fonds, 2006
- Mugurēvičs, Ēvalds. Arheoloģiskās liecības par Livonijas ordeņa piļu apbūves attīstību Latvijas teritorijā. Arheoloģija un etnogrāfija, Nr 16 (1994), lk 93-109
- Mugurēvičs, Ēvalds. Latvijas viduslaiku piļu klasifikācijas un arheoloģiskās izpētes jautājumi. Arheoloģija un etnogrāfija, Nr 14 (1983), lk 3-13

Plakans, Andrejs. Remaining Loyal: Latvian Historians in Exile 1945–1991. –East and Central European History Writing in Exile 1939–1989. Ed. Zadenska, M., Plakans, A., Lawaty, A., Leiden, Brill Rodopi, 2015, lk 68-92

Põltsam, Inna. Eesti raamatu ajaloo algus – kas luterliku või katoliku kirjasõnaga? Tuna. 2000, Nr 2, lk 12–20

Selart, Anti. Historical Legitimacy and Crusade in Livonia. Crusading on the Edge: Ideas and Practice of Crusading in Iberia and the Baltic Region, 1100-1500 - Outremer. Studies in the Crusades and the Latin East, Book 8. Ed. Nielsen, T. K., Fønnesberg-Schmidt, I., Turnhout, Brepols Publishers, 2016, lk 29-54

Selart, Anti. Vene ike ja muistne priius. Eesti-Vene suhete historiograafiast. Vikerkaar, 2000, Nr 8/9, lk 98-104

Senās Latvijas vēstures avoti, 1. burtnīca. Red. Švābe, A. Rīga, Latvijas vēstures institūta apgādiens, 1937

Senās Latvijas vēstures avoti. 2. burtnīca. Red. Švābe, A. Rīga, Latvijas Vēstures institūta apgādiens, 1940

Senā Rīga: pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē. I. Red. Caune, Andris. Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 1998, lk 13-24

Smith, Graham. Post-colonialism and Borderland Identities. Nation-building in the Post-Soviet Borderlands. The Politics of National Identities. Cambridge, 1998, lk 1-20

Spekke, Arnolds. Latvijas vēsture. Latvijas tautas likteņcīņas Eiropas krustceļos. Stockholm: Miķelis Goppers, 1948

Spekke, Arnolds. Latvijas vēsture. Rīga, Jumava, 2008 (1948.a.tekst)

Stradiņš, Jānis. Svēts laiks, kas piederēja mums visiem. Latvijas Vēstnesis, 13. 10. 1998

Straubergs, Jānis. Rīgas vēsture, Rīga, Grāmatu draugs, 1936-1937

Šterns, Indriķis. Latvijas vēsture 1180-1290. Krustakari. Rīga: Latvijas Vēstures Institūta Apgāds, 2002

Šterns, Indriķis. Latvijas vēsture 1290-1500. Rīga: Daugava, 1997

Šterns, Indriķis. The Teutonic Knights in the Crusader States. – A History of the Crusades. Volume V. Ed. Setton K.M.; The Impact of the Crusades on the Near East. Ed. Zacour N.P., Hazard H.W.. Madison, The University of Wisconsin Press, 1985, lk 315-378

Schwabe/Švābe, Arveds. Latwju kulturas wehsture. Rīga, Kultūras Balss, 1921-1922

Švābe, Arveds. Latvijas vēsture. Rīga, Avots, 1990

Švābe, Arveds. Pagasta satversme līdz IX g.s.. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1924.01.04, lk 181-187

The Clash of Cultures on the Medieval Baltic Frontier. Ed. Murray, Alan V.. UK, Ashgate, 2009

The Uses of the Middle Ages in Modern European States. Volume VIII. History, Nationhood and the Search for Origins. Ed. Evans, R.J.W., Marchal, Guy P.. London, Palgrave and Macmillian, 2011

Undusk, Jaan. Ideetud eestlased. Eesti sõjakirjandust lugedes. Vikerkaar, 2000, Nr 8/9, lk 105-115

Undusk, Jaan. Kolm võimalust kirjutada eestlaste ajalugu. Merkel-Jakobson-Hurt. Keel ja Kirjandus, 1997, Nr 11, lk 721-734

Wittram, Reinhard. Methodologische und geschichtsheoretische Überlegungen zu Problemen der baltischen Geschichtsforschung. Zeitschrift für Ostforschung, 1971, Nr 20, lk 601-640

Zālītis, Frīdis. Latvijas vēsture vidusskolai. Rīga, Valters un Rapa, 1937, Zvaigzne ABC, 1996

Zeids, Teodors. Feodālisms Livonijā. Rīga, Latvijas Valsts izdevniecība, 1951

Zeiferts, Teodors. Latviešu rakstniecības vēsture I-III. Rīga, A. Gulbis, 1927-1934

Zutis, Jānis. Livonijas karš: (1558-1582). Rīga, Latvijas PSR Zinātņu akadēmija. Vēstures un materiālās kultūras institūts. Latvijas Valsts izdevniecība, 1949

Zutis, Jānis. Agrie viduslaiki Latvijā: no 9.-12. gadsimtam. Rīga, Latvijas PSR Zinātņu akadēmija. Vēstures un materiālās kultūras institūts. Latvijas Valsts izdevniecība, 1948

Some Reflections upon the 13th Century Teutonic Conquests in Latvian Historiography

Summary

This article is about reflections on the 13th century Teutonic Order conquests in the territory of nowadays Latvia from the perspective of Latvian historians from the very beginning of Latvian history-writing till the 21st century.

During the previous centuries, Latvian history has been much exploited by Baltic German, Russian imperial, Soviet and Latvian historians, all for one purpose: to justify the presence and supremacy of one or another social or national stratum. The interest in Latvian history, including Medieval Livonia, has greatly increased after the collapse of The Soviet Empire, with "nation-building" having become the modern agenda through which Latvian history is once again being manipulated to fit certain viewpoints or ideas.

Countless volumes of essays, theses and articles have been written about Medieval Livonia. This article specifically concentrates on the matters written in Latvian, though it should be noted that many of the authors mentioned in this article had also published numerous remarkable historical writings in German, Russian or other non-Latvian languages at the time. Throughout the article, four major periods are contemplated upon: national historiography before the establishment of the Latvian Republic in 1918; the period between the two World Wars; Latvian historiography during Soviet occupation and Latvian historiography in exile; and the latest, most modern trends in Latvian historiography. The emphases are on the social-democratic historian Arveds Švābe (1888-1959), the pseudo historical tendencies of the 1930-s, the development of the archaeology during the Soviet period and about the latest writings concerning Latvian history. Considering most recent trends, Latvian historiography seems to be mostly about pivotal historical events, and partly about new conceptualization of the continuous presence of the 13th century in modern Latvia.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Daina Jüristo**

(sünnikuupäev: 9. jaanuar 1966)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
magistritöö

„13. sajandi saksa vallutuste kajastusi läti ajalookirjutuses”,

mille juhendaja on professor Anti Selart,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 9. mai 2018